

ŞERR'İYE SİCİLLERİNE GÖRE II. MAHMUT DÖNEMİN'NDE MUDURNU'DA NÜFUS HAREKETLERİ VE TOPLUMSAL HAYATTAN BİR KESİT

*Dr. Hüseyin SARI**

II. Mahmud dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda herşeyin yeniden yapılandığı ve birçok konuların içiçe geçerek geliştiği bir süreçtir. Biz bu sürecin Mudurnu boyutundaki sosyal kesitini şer'iyeye sicillerine yansıdığı kadarıyla irdelemeye çalışacağız. Bu dönemde Mudurnu kazasında yaklaşık olarak 10-12 bin kişi yaşamakta ve bu günkü Kıbrısık ile Seben kazaları da Mudurnu'nun sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk nüfus sayımı 1247/1831-1832 yılında II.Mahmud Dönemi'nde yapılmıştır. Bu durum Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Rusya'ya karşı yapılan savaş yıllarıyla kesişir. Batıda Yeniçağ'la birlikte toplum bilimler, nüfusun niteliği üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunmuşlar, hemen hemen her ülkede bunun için nüfus sayımları bilimsel biçimde yapılmaya başlanmıştır. Sayım sonuçları üzerinde değerlendirmeler yapılarak, sorunlara çözüm yolları aranmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da devletin kuruluşundan hemen sonra "Memleket Tahriri" adı altında öncelikle fethedilen topraklar üzerinde yaşayan halkın ellerinde bulundurdukları araziye saptamak için sayım ve yazım yapıldığını biliyoruz. Tahrirler sonucunda tutulan bu defterler, askere almada, vergilendirme ve diğer kamu hizmetlerinin görülmesinde başvuru ana kaynak olduğundan büyük bir titizlikle saklanmıştır. Ne var ki; çeşitli iç ve dış etkenlerle imparatorluk, kuruluşunu tamamladıktan kısa bir süre sonra bu alandaki olumlu gelişmeleri sürdürememiştir. Kaldı ki bu defterler, mali nedenlerle derlendiğinden nüfusun tamamını değil, sadece

* A.İ.B.Ü. İhtim Fakültesi Öğretim Görevlisi

vergi mükelleflerini kapsamıştır. Osmanlı'da askeri hizmetler için muafiyet tanınanlar dışındaki bütün yetişkin erkekler vergi mükellefi sayılırdı. Ancak, genellikle görev süreleri boyunca vergi muafiyetinden yararlanan küçük memurlar değil, ömür boyu muafiyeti hak edecek kadar yüksek düzeyli kişiler tahrir defterleri dışında tutulurdu. Osmanlılarda aile ve hâne büyüklüğü konusunda da sağlıklı veri bulunmadığından, toplam nüfus sayıları büyük ölçüde tahmine dayanmaktadır¹. Zaman içinde **“Kurallara göre yönetim”**in yerini **“Oluruna bir yönetim”** almış ve **“Memleket Tahrirleri”** de bir yana bırakılmıştı. Herşeye rağmen tahrir defterleri, nüfusun sayısal değerleriyle birlikte özellikle demografik yapısını tespit etmede önemli bir kaynaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kaza nüfuslarının hesaplanmasında genelde tarihçilerimizin başvurduğu değişik yöntemler vardır. Bunlardan biri de, avârizhânelerin sayılarına bakılarak yapılan hesaplamalardır. Avârizhâne; kavram olarak, tek ailenin oturduğu mir menzil (ev/konut) anlamına gelmeyip, emlâki bulunan, arazi tassarruf eden kişilerden belirli nisbetlere göre tanzim edilmiş, bekar ve evli, belli bir erkek grubunu ifade eder. Sayıları, beldeden beldeye değişen avârizhâneler, hakiki bir hâne olmayıp, itibârî bir **“hane”** yani, grubu ifade etmektedirler. Bu nedenle bir avârizhânesi içinde beldeye göre bazen 3, bazen 5, bazen 10, bazen de 15 hakiki hâne bulunabildiği gibi, daha fazlası da bulunabiliyordu². Bu düzenlemeler esnasında bazen gerçek hâneler bir avârizhânesini tamamlamaya yetmeyince, sülüs (1/3)ve hums (1/5) gibi daha küçük çaplı vergi kümeleri oluşturuluyordu. Belki de devletin gerçekliği de burada yatıyor. Çünkü bu durum Osmanlı devlet ricaline hukuktan ekonomiye kadar geniş bir yelpazede sağlıklı, sağlıklı olduğu kadar da bölgeler arası farklılıkların dikkate alındığı adil bir yönetim imkanı sağlıyordu. Bazı büyük Osmanlı şehirlerinin demografisini XVI. yüzyıldaki tahrir defterlerine dayanarak hesaplayan Ömer Lütfi Barkan, Tahrir Defterleri için **“hâne”** karşılığı olarak **“5”** kat sayısını esas olarak almış ve bu sayı birçok araştırmacı tarafından kabul edilerek kullanılmıştır³. ancak, bizim incelediğimiz dönemde memleket tahrirleri bir yana bırakıldığından, tahrirlerle ilgili veriler, incelediğimiz dönemin nüfusunu açık-

1. Suraiian Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, ankara-1993, Vr.13

2. Rıfat Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk yarısında ankara, ankara-1986, Syf. 106.

3. Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, İÜFTD, s.32, İstanbul-1979, ss.331-

lamaktan çok uzaktır. Yine de geçmişe dönük olarak bu tahrirlerin sonuçları ışığında Mudurnu'nun nüfusunu tespit etmek istersek, karşımıza çıkan sonuç şaşırtıcıdır*. Zira, Kıbrıs (Kıbrısık), Çarşamba (Seben) nahiyeleri hariç, Mudurnu'nun 10 mahallesi, 100 köyü, 13 mezrası ve 2 yaylası vardır ki, buralardaki toplam hâne sayısı 4443'dür. Bu sayıyı 5 ile çarparsak, Mudurnu kaza nüfusunun 22.215 olduğunu görürüz. Eğer sadece nüfusuna Kıbrısık ve Seben'i de ilave edersek, nüfus 36.410'a ulaşır. Âvarizhâne sayılarına göre ise uzmanların yaklaşımı daha farklıdır. Fakat bu konuda araştırmacılar arasında henüz bir birlik sağlanmış değildir. Dolayısıyla belde nüfuslarının tesbitinde farklı yöntemler uygulanmaktadır. Fakat XVIII. yüzyılda Bolu Sancağı'nda 4 gerçek hane 1 âvarizhânesi sayılıyordu⁴. Biz, Mudurnu nüfus ile ilgili konuyu sayın Özkaya'nın Bolu Sancağı'na yönelik yaklaşımlarından yola çıkarak hesaplamamızın daha sağlıklı olacağını düşündük. İncelediğimiz dönemin başlarında Mudurnu'da 256, 1 hums ve 1 sülüs avârazhâne mevcuttur⁵. Daha sonra hâne sayısı 256 ya çıkarılmış, fakat 1831 yılında 2000'e indirilmiştir⁶. 1840 yılında yeniden bir düzenleme yapılarak hâne sayısı tekrar 256, 1 hums ve 1 sülüs olarak kabul edilmiştir⁷. Biz 256 hâneyi esas aldık ve hesabımızı şöyle

* Mudurnu kazasının nüfusu 1574 yılında 22.2154, 1678 yılında 19.401 kişidir. Zaman içerisinde daha da gerileyerek 1718'den 12.800'e düşmüştür. 1814 yılında da eldeki verilere göre, Mudurnu nüfusu yaklaşık 12.800'den biraz fazladır. Bu durumda nüfusun gerilediğini veya bir başka deyişle, nüfusta gözle görülen bir artışa rastlanmadığını düşünebiliriz. Mudurnu, Bolu Sancağı içerisinde merkezden sonra en büyük kaza olma özelliğini bu dönemde de sürdürmüşse de gelişimi konusunda, en azından insan unsuru açısından bir artış olmamış, hatta hâne sayısı 1246/1830-1831 tarihinde 250'ye düşmüştür. Nüfustaki azalma 1850'li yıllardan sonra da devam etmiştir. Mudurnu'daki nüfusun bundan sonraki gelişmelerini de şöyle izleyebiliriz: 1870 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Mudurnu'nun nüfusu 14.503'tür. Hane adedi ise 4.657'dir. Bu tarihte Mudurnu nahiyeye olarak Göynük ilçesine bağlı bulunmaktadır. 1882 yılında Bolu Sancağında nüfus sayımına göre Mudurnu'nun nüfusu, 13.341'i kadın ve 13.184'ü erkek olmak üzere 26.489'dur. 1896 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre ise Mudurnu'da 5.703 hane, 296 dükkan, 6 fırın, 9 han, 2 hamam ve 177 adet de değirmen vardır. Bu sırada Mudurnu ilçe konumunda bulunmaktadır. Yine 1899 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesinde, Mudurnu'nun nüfusu 27.692, hane adedi de 5.049 olarak gösterilmiştir. azalmanın sebepleri arasında yer alan en önemli faktör kasabanın 1884 ve 1908 yıllarında geçirdiği yangınlardır. Devletin asayişini sağlayamaması ve toprakların verimsizliği de bölgeden insanların kaçmasına neden olmuştur. Bugün için birçok köy boşalmış durumdadır. Örneğin; 1,5 rub'luk bir hane olan Hacı Nebiler Köyü'nden günümüze sadece 4 kişilik bir ev kalmıştır.

1990 nüfus sayımının sonuçlarına göre 5.260.000'i merkezde olmak üzere Mudurnu'nun nüfusu 27.265'tir. Seben'in nüfusu merkez ve köyleri lie birlikte 10.370, Kıbrısık'ın ise yine köyleriyle birlikte 6.744 kişidir.

4. Halil Sahillioğlu, Osmanlıda Vergi Dışı Brakılanlar, Çele Dergisi, s.19, syf.4.

5. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.28 vr. 14/a

6. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B. 384 vr. 101/a

7. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B. 161 vr. 49/b

yaptık; $256.4 = 1024.10 = 10240$. Yaklaşık olarak kazanın % 25'nin vergilendirilmediğini kabul ettiğimizde bu miktarın 2560 kişiye ulaştığını düşündük. 10.240'a 2.560'ı eklediğimizde 12.800 kişinin Mudurnu ve köylerinde yaşadığını kabul ettik. Eğer hâne sayısını 200 olarak alırsak, o zaman da Mudurnu kazasında da yaklaşık olarak 10.000 kişi yaşadığını düşünebiliriz.

Mudurnu'da coğrafyanın ve buna bağlı olarak yerleşim birimlerinin adlandırılması Anadolu'nun tarihi coğrafyasına uygun seyretmiştir. Bilindiği gibi; Türklerin Anadolu'nun tarihi coğrafyasını Türkleştirmesinde Horasan erenlerinin oynadığı ayrıcalıklı rolü biliyoruz. Türkler, Anadolu'yu vatanlaştırdıkları, aynı zamanda da dağınık taşıma Türkleştirdiler. Horasan ve Türkistan'daki, kendilerine özgü örf ve âdetlerini Anadolu'ya taşımakla kalmadılar⁸, aynı zamanda köy, mezra adları başta olmak üzere tabiat parçaları da dahil her noktayı boy/oymak ve kişi adlarıyla isimlendirdiler. Bu durum, hemen Anadolu'nun her yerinde böyledir. Örneğin Ordu kazasında boy, oymak ve kişi adlarının yerleşim birimlerine yansıma oranı %33'tür. Yine aynı kazada, tabiatın bizzat kendisinin Akyazı, Karagöl, Kızılen, Karapınar gibi tabiat isimleri yanında kurt, karga, balık gibi hayvan isimlerinden de yola çıkılarak tabiat Türkleştirilmiştir⁹.

Bizim elimizdeki belgelere göre, XIX. yüzyılın ilk yarısında Mudurnu'da 11 mahalle ve 117 köy mevcuttur¹⁰. Mahalleler ya bir cami, ya da bir mescidin etrafında, toplanmakta; o caminin veya mahallede fonksiyon icra eden bir kişinin, bazen de bir kurumun adıyla anılmaktadır. Aynı yaklaşım köyler için de geçerlidir. Ancak, köy isimleri incelediğimiz salyane defterlerinde hep aynı değildir. Bazen sayı, bazen de hem sayı hem de isimler değişmektedir¹¹. Biz bu sayıyı ortalama olarak mahallelerde 11, köylerde ise 117 olarak kabul ettik. Fakat, bütün köylerin bunlardan ibaret olduğunu söyleyemeyiz. Zira bazı yerleşim birimleri salyane defterlerinde yer almamıştır. Söğelişi, Arpasekisi (bugünkü Taşkesti kasabası) bunlardan biridir. Yine 4-5 mezranın birleşmesi ile oluşmuş ve adına "**Divan**" denilen yerleşim birimleri de mevcuttur. Örneğin Karaköy Divanı'ndan olan Kökez, Bölüçekkaya, Saraycık ve Kıl-

8. Claude cahen, Türklerin Anadolu'ya İlk Girişleri, Ankara-1991, syf.59

9. Bahattin Yediyıldız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara-1985, ss.50-51

10. Mudurnu Şr.Sc. D. 1469 B.54 vr. 16/b

11. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.27-32-50 vr. 8/a 9/b 14/a, v.d

kara, tevzi' defterlerinde görülmemesine karşın, Çelik Karyesi ahalisinin Meclis-i Şer'iyye müracaatlarında bu yerleşim birimlerinin isimleri zikr edilmekte ve kendilerinin kanun-i kadim'i bozdukları iddia edilmektedir¹². Bu ve benzeri belgeler tarandığında -ki Çelik Karyesi'nden de tevzi' defterlerinde hiç söz edilmemiştir- yerleşim birimlerinin sayı olarak çok daha fazla olduğunu ancak, bunların birçoğunun, birkaç hânedan ibaret olduğunu düşünebiliriz.

İncelediğimiz dönemde yukarıda da belirttiğimiz gibi Mudurnu'da 11 mahalle ve 117 köy mevcuttur. Zaman içerisinde Mudurnu kazasının hem mahalle, hem de köy sayısında bir azalma olmuştur. Bugün için Mudurnu'nun mahalle sayısı 11'den 6'ya, köy sayısı da 117'den 74'e inmiştir (ayrıca köylere bağlı 99 yerleşim birimi/mezra mevcuttur). Köylerin azalmasında Kıbrıscık ve Seben nahiyelerinin Mudurnu'dan ayrılarak kaza olmalarının rolü büyüktür. Mahalle sayısının azalması ise tamamen idari tasarruftan dolayıdır.

Türkmenler'in yerleşimine açılmasından sonra Bolu'da kaza ve köy adları ile birlikte, tabiatın kendisi de Oğuz ağırlıklı bir kültürle isimlendirilmiş ve Türkmenler'in koydukları adlar bir daha terkedilmeden günümüze kadar gelmiştir¹³. Bu konudaki tespitlerimize geçmeden önce tahrir defterlerinin verileri doğrultusunda, 24 Oğuz boyundan 21'nin Anadolu'ya gelip yerleştiğini bir kere daha hatırlatmak istiyoruz¹⁴.

Bu bağlamda Mudurnu'nun mahalle, köy ve bazı tabiat isimlerini indelediğimizde karşımıza iddiaları doğrulayacak isimler çıkar. Örneğin Akkadı, Havlu Mudurnu'nun önde gelen mahallelerinden. Çepni, Alpogut, Kızık, Yağma ve Dodurga Oğuz Boyları'nın adını taşıyan belli başlı köylerdir. Yine İlpınar, Karaağaç, Kızılöz, Karakaya, Akyokuş, Kurtlar, Karaçomak, Karapınar, Bozkaya, Oğuzlu, Bozok, Akyün, Karataş, Büke, Akgözlü, Kızılören, Akçaalan, Gökgöz, Akbaş, Karalar, Akkuş, Karakuş ve Güveytepe gibi isimler bölgenin ve yerleşim birimlerinin coğrafi parçalarını oluştururlar. Zaman içinde köylerden bazılarının isimleri değişmişse de, Dodurga, Çepni, Alpogut gibi Oğuz Boyları'nın adlarını taşıyan

12. Mudurnu Şr.Sc. D. 1468 B. 32 vr. 9/b

13. Yücel Özkaya, XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Bolu, Tarih Boyunca, İkinci, Karadeniz Kongresi Bildirileri, Uluslararası I, ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayını, Samsun-1988, syf.116.

14. Faruk Sümer, Oğuzlar, -Türkmenler - Tarihleri Boy Teşkilatı Destanlar-, Ankara-1967, syf.60.

köyler isimlerini korumuşlardır. Kızık, Dodurga gibi Oğuz Boyları'nın adlarını taşıyan bazı köyler de, yeni idari bölünmelerin sonucu olarak bugün Seben ve Kıbrısık ilçelerinin sınırları içerisinde kalmışlardır. O dönemde 117 olan köy sayısı bugün için 74'e inmiştir. Bazı köylerin adları değiştirilmiş, bazıları ise birleştirilerek yeni yerleşim birimleri oluşturulmuştur*.

Kadı veya naibinin şer'iyye sicillerine kaydettiği tereke defterleri, özellikle folklor açısından son derece değerli bilgiler taşımaktadır. Tereke, ölenlerden kalan menkûl ve gayr-ı menkûl her türlü mallar ile alacak, borç, vasiyet, hibe gibi tasarruflarla meydana gelen hakların teferruatlı bir envanteridir. Dolayısıyla tereke defterleri; ölenlerin içtimaî menşe'lerini, medeni hallerini, aile yapılarını gösterdiği gibi, ölenin tasarrufunda bulunan her türlü kılık kıyafetlerini, ev eşyalarını, mobilyalarını, çiftçilik veya hayvancılıkla ilgili malzemeleri, çeşitli gayri menkulleri, bina çeşitlerini, hayvanların cinsini, miktarlarını, san'at, ticaret ile ilgili malzemeleri ve bu malların tahmini veya müzayede ile satılmış ise fiili fiyatlarını ayrı ayrı göstermektedir. Bu defterlerin incelenmesi ile bir dönemin sosyal zümrelerini, bunların toplum içerisindeki statülerini, kılık-kıyafet ve servetlerin dağılımını ve ölünün arkasından yapılan dini nitelikli etkinlikleri tesbit edebiliriz. Ayrıca bu tereke kayıtlarına bakarak dönemin silahlarını, memurlarını, işçilerin yevmiye veya hizmetleri karşılığı aldıkları ücretlerini anlayabiliriz. Yine bu defterlerde zirai araçların adlarını ve bunların fiyatlarını da bulabiliriz. Defterlerin bir başka özelliği de kullanılan mutfak eşyalarının tespitinde mutfak kültürü ile ilgili önemli ipuçları vermeleridir. Mudurnu'daki aile geleneklerini ve konut yapısını bu bağlamda incelemeye çalıştık.

Bilindiği gibi aile gelenekleri Türk kültüründe önem arzeden bazı ayrıcalıklı özelliklere sahiptir. Aile reisi -ki bu babadır- ailenin her şartta koruyucusu olmak ve her zaman özveride bulunma noktasındadır. Aile, genelde bir arada oturur ve "müşterek kese" anlayışı içerisinde sosyo-ekonomik hayatlarını sürdürürlerdi. Ailelerin barındığı konutların yapımını da birçok etken şekillendirmiş ve

* Örneğin Kurtlar ve Bostancılar köylerinin birleşmesinden 100.Yıl, Yenice ile Şeyhlerin birleşmesinden de Yeniceşihlar köyleri meydana gelmiştir. Yine Kavaslar, Dedeler, Kuzalıç Mahallelerinden oluşan ve 1993 yılına kadar Kuzören adıyla anılan köyün adı da Samsa Çavuş olarak değiştirilmiştir. Ekincik Köyü'nün adı Ekinören'e dönüşürken Karataş, Pelitözü, Gökören, Gelinözü, Kilizözü ve Gölcük köyleri isimlerini muhafaza etmişlerdir.

hemen her aile yazın yaylada, kışın da köyünde oturarak, yaylacılık denilen bir hayat tarzını kabullenmiştir. Bu yaşam biçimini, ilkel bir hayatın ifadesi olarak görmek yanlış olur. Günümüzde turizm kavramı ile karşıladığımız bu zihniyete, atalarımız yüzyıllar önce ulaşmıştır. Bunun adı yaylacılıktır. Yaylaya çıkma geleneği Mudurnu'da da kurumlaşmış ve bu gelenek günümüze kadar sürdürülmüştür. Yayla evleri sadece ailelerin bir bölümünü barındırmak amacıyla tamamı ahşap malzeme ile kurulmuş barınaklardır. Mudurnu merkezde yapılan konutların da ana malzemesi yine ahşaptır. Genelde iki katlı yapılan evlerin ahşap ve değişik geometrik şekillerle süslenmesi geleneği, dülgerlik ile marangozluğu geçerli meslekler haline getirmiştir. Bu dönemde bir dülger ustasının yevmiyesi ortalama 2,5 guruştur¹⁵.

Mudurnu Sivil Mimarisi de, İç ve Batı Anadolu çevresinde önplana çıkan **"ahşap iskelet"** geleneğinin bir parçasıdır. Evlerin planlamasında ortak motiflerin hakim olduğu hemen göze çarpar. Bu evlerin avlu veya sofa etrafında odaları ve değişik amaçlara hizmet eden mekanları vardır. Oralar kullanım açısından bir farklılaşma olmadığından; her oda yemek yeme, oturma ve yatma ihtiyaçlarının hepsine cevap verebilir.

İki kat inşa edilmiş evlerin, üst katları genellikle servisler dışındaki ev yaşantısının bölümlerini içerir. Depoları, ahır, samanlığı, kileri, fırınevi, helaları genelde zemin katlara, değişik sistemlerle yerleştirilmiştir. Üst kat planlarının karakterleri genelde aynı olup, odalar arasında boyutlar açısından önemli farklar yoktur. İç düzenleme birbirine benzer, odalarda sedirler bulunur. Duvarlarında ise, kapalı yüklükler vardır. Bu odalardan bir tanesi gusülhane olarak kullanılır. Oda duvarlarının bir diğerinde ise ocak yer alırdı. Ocağın iki yanında kandil ve lamba koymak için boşluklar konmuştu. Ocak bazen ısınma, bazen de aydınlanma aracı olarak kullanılıyordu. Bazı evlerin ısınmasında ise mangaldan yararlanılıyordu ki, bu dönemde normal bir bakır mangalın fiyatı 36 guruştur¹⁶.

Kültürümüzde aile kutsal olup, devlet aileyi her zaman korumuştur. Ancak, zaman içerisinde evlenme akidlerinin uslüne uygun yapılmamasından kaynaklanan şikayetler artmıştır. Bu durumu ortadan kaldırmaya yönelik buyuruldular gelmekte ve işlerin kanun-u

15. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.52 vr. 15/a

16. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.40 vr. 55/a

kadime göre yürütülmesi kadı ile diğer devlet ricalinden istenmektedir. Gelen buyuruldulardan birinde; bekar ve dulların evlenmeleri, sünnet-i seniyye-i nebeviyye üzerine olması yanında, evlenmenin tarafların rızası ve bir nikah akdi ile yapılmasının şartları hatırlatılmakta ve bu muameleye hiç kimsenin karışması ve müdahale etmesi gerekmezken;

- 1- Resmi karı-kocalara dahi müdahale edildiği,
- 2- Bekarlar için 12, dullar için 6 para izinname akçesinden başka hiçbir surette para talebinde bulundurulmaması gerekirken, değişik adlar altında akçe alındığı,
- 3- Bu davranışlara mani olması gereken hükkam-ı kazanın (kanun uygulayıcısı), âyân ve zabitanın da bu yolda faaliyet gösterip, lüzumsuz paralar aldığı,
- 4- Tarafların rızası olmaksızın, hatta şer'an maniler bulunmasına rağmen, tarafların evlenmeye icbar edildiği,
- 5- Köy kethüdalarının da aynı şekilde usulsüzlükler yaptığı, kız söyleme, oğlan-uşak akçesi adı altında para talep ettiği ve halka eziyet ettiklerinin görüldüğünden bahsedilmektedir¹⁷.

Bölge halkının aile hukuku, sünni inancın hanefi akidelerine göre düzenlenirken, son zamanlarda uygulamalarda, -sayıları az da olsa- sapmaları olmuştur. Bu durumu elbette bütün Mudurnu halkı ile özdeşirmek mümkün değildir. Ancak gelişmeler konunun en yakın takipçisi olması gereken kadı ve güvenliğin tesisiyle yükümlü olan âyân ile kethüdanın da zorbalıklara kayıtsız kaldığı, hatta ortak oldukları izlenimi vermektedirler. Ama bunun önüne geçilmesi için gerekli tedbirler de alınmıştır. Nitekim Bolu Mütesellimi Şakir Mustafa Efendi'nin imzasıyla Mudurnu, Dodurga, Pavlı, Kıbrıscık, Gere, avlak, Dörtdivan, Çağa ve Mengen kazaları kadılarına 27 Rebiyü'l-âhir 1232/Mart 1816-1817 yılında yazılan emirde;

- 1- Nikah hususunun tarafların rızasıyla yapılması,
- 2- İzinname akçesinden başka hiç bir bedelin talep edilmemesi,
- 3- Akdin iki tanık huzurunda yapılması,
- 4- Damadın gelin tarafına mehir tesmiyesi ödemesi,

17. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.40 vr.11/a

- 5- Evlenme akdini yapacak kişilerin karşılıklı icab ve kabulü,
- 6- Birbirlerine denk olmaları,
- 7- Bekardan 12, duldan 6 para izinname akçesi alınması,
- 8- Rusumât için 1 akçe alınması tembih edilmekte ve nikah akdinin sicilata kaydı şart koşulmaktadır¹⁸.

Daha sonraki yıllarda ekonomide yaşanan enflasyon evlenme harçlarını da etkilemiş ve kazada evlenme akidlerinin yapılabilmesi için istenilen izinname ücretleri artırılarak, bekarlardan 3 guruş, dullardan ise 2 guruş alınmaya başlanmıştır. Aynı fermanla yer alan bir başka husus da, ölen Hıristiyan tebadan bundan böyle cenaze harcının alınmayacağına hükme bağlanmasıydı¹⁹.

Aile hayatında bazen boşanmalar da oluyordu. Örneğin bunlardan birisi Âyân ali Bey ile eşi arasında cereyan etmiş ve mahkeme-ye Ali Bey'i temsilen İbrahim Bey gelmiştir. Mahkeme ali Bey'in eşi Emine Hanım'a 500 guruş mihr ödemiştir²⁰;

Boşanma istemi genelde erkek tarafından gelmektedir. Ancak bazen tersi de oluyor ve kadın da boşanmak için kadıya başvuruyordu. Örneğin Çavuşlar Çiftliği Karyesi sekisinden Hüseyin Kızı Ceybe Hanım, meclis-i şer'i şerif-i enver'e başvurarak kocasıyla arasında "hasenü'l zendeaânî" (güzel ilişkiler) kalmadığından dolayı, eşi Mehmet Oğlu Mustafa'dan boşanma talep etmiş ve boşanmıştır²¹.

Boşanmalardan sonra maddi ve manevi olarak en çok mağdur olan kişiler, şüphesiz çocuklardır. Kendilerine bağlanan nafaka ile bunların ekonomik sıkıntılarının hafiletilmesi, Osmanlı toplumunda kabul gören uygulamalardan biridir. Ancak, çocuğa bağlanan nafakaların miktarı, zaman zaman dava konusu olmakta ve aylık nafaka bedelinin düşürülmesi talebiyle davalar açılmaktadır. Bunlardan birisi de silah yapım ustası olan Salih Beşe'nin²² kızı Fatma ile ilgilidir. Bağlanan 16 guruşluk aylık nafakaya, fazla olduğu gerekçesiyle itiraz eden Beşe'nin bu itirazına kadı, bilirkişilerin önerilerini dikkate alarak olumlu bakmış ve aylık nafakayı 5 guruşa indirmiştir²³.

18. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B41 vr. 12/a

19. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.147 vr. 42/b

20. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.5 vr. 2/a

21. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.68 vr. 19/a

22. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.36 vr. 16.

23. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.70 vr. 20/b

Bugün için Mudurnu, zabıta vakalarının en az görüldüğü bel-
delerden biri olarak bilinir. Öyle görünüyor ki, Mudurnu'nun bu
özelliği kendisine geçmişten gelen soylu bir mirastır. İncelediğimiz
dönem içerisinde bizim tespitlerimiz o ki; sosyal hayatın özünü ze-
deleyip, toplumun vicdanını karartacak çapta olaylar, özellikle halk
katında pek görülüyor. Elimizdeki belgeler de bu tespitimizi doğ-
rular nitelikte. Genelde devlet otoritesinin zaafa düştüğü bir zaman
kesitinde, Mudurnu'nun oldukça sakin bir hayat sürmesi elbette
güzel bir şey*. Bunu, kültürümüzün özünde var olan pek çok üstün
değerin, halkımızın vicdanında her zaman ağırlıklı bir yer tutması
olarak değerlendirdik. Tabii hiç mi olumsuz bir şey olmadı? dersek,
elbette olmuştur. Ancak, bunlar yukarıda da söylediğimiz gibi, top-
lumun vicdanını kanatacak türden olaylar değil. Bunlar münferit
olaylardır, -ki en marjinalerinden olanı- Özalan Karyesinde mey-
dana gelmiştir.

Aslen Gerede İlçesinden olup, Mudurnu'nun Özalan Köyü'ne
konuk olan Ali Oğlu İsmail, 1000 gurus tutarındaki eşyasını Katırcı
Yarım Halil isimli kişiye teslim ediyor. Patiska çuhasından şalvar,
laharî şalvar, mercanlı kebir bıçak, Kırım derisinden kalpak ve
Musul bezinden yapılma bir adet dondan oluşan emaneti teslim
alan Halil, daha sonra bunları inkar ediyor.

Katırcı Halil'i Bolu Mutasarrıfına şikayet eden İsmail, Kethüda
Bey'in olayı doğrulaması üzerine, Bolu mutasarrıfı Mustafa Şakir
imzası ile Mudurnu Kadısı'na bir buyuruldu yazılıyor. Adı geçen
buyuruluda Yarım Halil'in tevkifi ve eşyalarının alınarak sahibine
teslimi isteniyor. Bolu Kethüdası'nın görevlendirdiği Mübaşir
Mehmed ağa da yaptığı bir dizi işlem sonunda kalpak hariç, eşyala-
rın sahibine intikalini sağlıyor²⁴. Mudurnu merkez de ise bu türden
rastladığımız tek olumsuz davranış, kıpti taifesinden olan Hasan
Kızı Kara Fatma'nın, Kıvırcıkoğlu Osman'ın kısırağını çalması ola-
yıdır²⁵.

* Hemen aynı nüfusa sahip olan merkez ilçe Bolu'da 1840-1845 yılları arasında or-
taya çıkan bir başka deyişle kayıtlara geçen olaylar daha fazla olup, dökümü şöyledir:

Boşanma Davası	:	4
Tarla Davası	:	16
Alacak Davası	:	58
ırza Geçme	:	2
Hırsızlık	:	9
Kavga-Dövüş	:	5

Bolu Şr.Sc. D.872 vr.9, D.874 vr.13-14 D.875 vr.22

24. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.70 vr.20/b

25. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.323 vr.90/a

Elimizdeki tereke defterlerinin bize verdiği bilgiler ışığında Mudurnu insanının sosyal hayatını tahlil ettiğimizde karşımıza çıkan ilk özellik, ailelerde ortalama fert sayısının 4-6 arasında değişmekte olduğudur*. Aileler genelde tek eşli olup, çok kadınla evlilik geleneğine araştırmalarımız sırasında rastlamadık²⁶. Bu bağlamda merkez ilçe Bolu'da durum biraz farklıdır. Çok evlilik daha ziyade zengin ailelerde olmak üzere %20 civarındadır²⁷. Ailelerin tesisi nikah akdi ile yapılmakta ve mehr-i müecceller akçe üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin 1235/1819-1820 yılında Hisaraltı Köyü'nden Salih Kızı Emine'nin nikah bedeli 2400 akçedir²⁸. evlilik öncesi tarafların bir nişanlılık dönemi yaşadıkları ve nişan merasimi sırasında maddi değeri olan bazı eşyaların karşılıklı alınıp verildiği, bölgenin gelenekleri arasında yer almaktadır. Nişanlılığın herhangi bir nedenle evliliğe dönüşmeyip anlaşmazlık çıkması halinde problemin çözümü kadında aranmaktadır²⁹. Bu türden anlaşmazlıklar genelde karşılıklı anlayış içersinde çözülmektedir. Bazı eşler nafaka talep etmeksizin boşanma talep ettikleri gibi bazen tersi de olmaktadır. Örneğin abdullah kızı Fatma, eski eşinin nafakasını, nikah bedeleni ve 500 guruş tutarındaki çeyizini vermediği için dava etmiş, fakat davayı kaybetmiştir³⁰. İncelemelerimiz sırasında hemen her türden anlaşmazlık mahkemede çözümlenmiştir. Biz her konunun kadı marifetiyle halledilmesi geleneğini bölge insanının kanuna, dolayısıyla hukuka saygısının bir ifadesi olarak değerlendiriyoruz.

Tereke defterlerinden anladığımıza göre şeşhâne, piştov ve kaval tüfek gibi değişik marka silahlar dönemin revaçta olan silahlarıdır. Piştov kendi arasında sagir (küçük) piştov, kara takım piştov gibi çeşitlere ayrılmıştı. ayrıca kebir bıçak da silah çeşitleri arasında kalkan, kılıçla, birlikte yer alıyordu. Bunlar içinde en pahalısı şimenkâr alüminyum olup, fiyatı 70 guruştur. İşlemeli küçük piştovun 50, şeşhanenin de fiyatı 45 guruştur³¹. Bir adet kurşuna ise 2 guruş bedel biçilmiştir³². Bunların meraklı kişiler tarafından kullanılan silah türleri olduğunu düşünüyoruz. İncelediğimiz belgeler

26. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.44-65-98-148 vr.12/b, 18/b, 28/b, ayrıca Bkz. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.65 syf.19/b

27. Bolu Şr.Sc. D. 878 Syf.29-31 - Bolu Şr.Sc. D. 875 syf.14

28. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.161 vr.47/b

29. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.181 vr.52/b

30. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.179 vr.52/a.

31. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.44 vr.12/b

32. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.143 vr.41/a

arasında bir silah tamir ve yapım atölyesinin de Mudurnu'da yer aldığı ayrıca tesbit ettik³³.

Yine bu defterlerden anlayabildiğimiz kadarı ile genelde çuka (çuha) şalvar, trabulus kuşağı, sandal kürk, basma endaze, magribi şal, aba, niş, kuşak, çağşir, kazak, distar abani gibi kumaş ve kumaştan yapılmış giysiler kullanıldığını tespit ettik. Bunların içerisinde en değerli olan çuha şalvardır ki, çüppe ile birlikte biçilen fiyat 80 guruştur. 80 guruş olan bir başka giysi de sandal kürktür. Ayağa giyilen giyecekler arasında ise taşra mesî, 2 guruş ile 10 guruş arasında değişen bedelle en pahalı pabuç olarak dikkat çekmektedir.

Hemen her tereke defterinde yer alan ferasce -ki bedeli ortalama 5 ile 40 guruş arasında değişmekte- ve peçenin, kadının örtünmesinde ağırlıklı bir yer tuttuğunu; ancak bunların daha ziyade kent merkezinde ve sosyal statüleri çok yüksek olan hanımların kullandığını saptadık. Kumaş çeşitleri arasında yer alan **"Diyarbakir entarisi"**, **"Diyarbakir ilçesi entarisi"** türünden giysiler göstermektedir ki, önemli bir ticaret merkezi olan Diyarbakir kumaşlarının ünü, Mudurnu'da da tescil edilmiş ve Diyarbakir elbisesinin yenisine 27, kullanılmış olanına da 8 guruş bedel biçilmiştir. İstanbul şalından kesilen bir entarinin bedeli 32, bin bindallı ise 40 guruş bedelle, giysiler arasında önemli bir yer tutmuştur³⁴.

Erkek giysiler arasında 20 guruş değerindeki aba ile birlikte en önplana çıkan şalvar, Mudurnu'da hem erkek, hem de kadınların gözde giysisi olarak görülüyor. Özellikle çuhadan yapılanları en pahalı olup, kullanılmışının bile fiyatı 40 guruştur³⁵. Şaldan yapılanın fiyatı ise 8 guruştur. Bu arada başa giyilen kavuk 3 guruş değer bulurken, fese de 5 guruş bedel biçilmiştir³⁶. Saf ipekten yapılmış sarık ve fesin üstüne sarılan ve abanî olarak adlandırılan aksesuarın da fiyatı 10 guruştur³⁷.

Ev eşyası olarak da hemen her evde seccade, kilim, minder, yorgan, döşek, yastık vardır. Yorgan, döşek ve yastığın ayrıca rik'a

33. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.36 vr.10/a

34. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.143 vr.41/a

35. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 vr.28/a

36. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.143 vr.41/a

37. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 vr.28/a

yatak, rik'a yorgan, beledî yastık ve beledî döşek gibi çeşitleri olup, sözgelişi Hızır Fakih Mahallesi sakinlerinden Bolulu Mehmed Ağa'nın terekesinde bir tane minderin yer almasına karşılık 6 adet beledî döşek, 2 adet beledî yastık yer almıştır. Bunların o evde kullanılan ihtiyaçların tamamı olduğunu düşünmenin yanlış olduğu kanısıydayız. Tespit edilen ve adı geçen eşyaların nitelikli parçaları ihtiva ettiğini düşünmek daha uygun olacaktır. Ayrıca büyük ve küçük boyda heybenin yanında dikkati çeken bir husus da seccadelerin halıdan dokunmuş olmasıdır. Bir halı seccadenin fiyatı 15 guruştur. Belgeler arasında yer alan kapı perdesinin kışın soğuğu önlemek amacıyla kullanıldığı da tespitlerimiz arasındadır.

Mutfak eşyası olarak da; kazan, kapaklı sahan, kapaklı çorba tası, lenger, kevgir, saplı ayak (sacayağı), yol tası (sefer tası), ibrikleğen, muhtelif büyüklükte tencereler, kadayıf sinisi, meydan sinisi, değişik büyüklükte siniler, büyük ve küçük şamdanlar, tunçtan yapılmış havan, el tavası, kahve takımı, ocak ibriği, ocak gömeci, yol ibriği, fener türünden değişik amaçlı malzemelere rasladık.

Burada dikkati çeken bir husus, herhangi bir mutfak malzemesi kendi arasında kullanılış amaçlarına uygun bir şekilde detaylandırılmıştır. Sözgelişi bölgede öneminden dolayı olsa gerek kadayıf sinisi defterde ayrıca yer almış ve bu siniye 10 guruş bedel biçilmiştir. Meydan sinisine ise, -bayramlarda ve diğer önemli günlerde gruplar halinde yenen yemeklerin ikramında kullanılan- 40 guruş bedel biçilmiştir³⁸. Havan, kevgir, sefertası gibi hayatı kolaylaştıran ve güzelleştiren mutfak araçlarının kullanılır olmasını, mutfak kültüründeki inceliğin bir işareti saydık. Kaşık olarak şimsir kaşık kullanıldığını, fakat bunların daha ziyade misafirler için bulundurulduğunu; günlük yaşamda normal ağaç kaşık kullanıldığını ve bu geleneğin yakın zamana kadar devam ettiğini tespit ettik. Aydınlanma konusunda irili, ufaklı şamdan ve fenerlerin kullanılmış olması, dönemin bir başka özelliğidir. Kahve takımları ile kahve değirmeninin hemen her terekede yer alması kahve içme alışkanlığının yaygın olduğunu gösteriyor. Bu dönemde bir kahve takımının bedeli 20 guruştur³⁹. Ayrıca Avrupa fincan takımlarının kazada misafir kalan valilere hediye edildiği de tespitlerimiz arasındadır⁴⁰.

Ocak ibriği, ocak gömeci, saçayağı gibi malzemelerin varlığı, ocağın, aile yaşamında önemli bir yeri olduğunu gösteriyor. Kaldı

38. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 vr.28/a

39. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 vr.28/a

40. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.57 vr.15/a

ki, kırmızı minder ve onu tamamlayan yan minder diye özellikle tereke defterine giren minder grubunun, ocağın başında aile reisine tahsis edilen makamın ifadesi olarak bu geleneğin yakın zamana kadar bölgede devam ettiğini biliyoruz. Yine evlerde ısınma aracı olarak ta kullanılan mangalın farklı madenlerden yapılmış türlerine de tereke defterlerinde rastlamaktayız. Bunların türleri ve fiyatları şöyledir;

Küçük pirinç mangal	:	10 guruş
Bakır mangal	:	36 guruş
Normal pirinç mangal	:	30 guruştur ⁴¹ .

Yine, özel günler için kullanıldığını düşündüğümüz 1 adet kebap/döner takımının fiyatı da 24 guruştur⁴².

Defterlerde yer alan hızarlık ve hızar gibi araçların kereste iştihsalinde kullanılan araçlar olduğunu düşünüyoruz. Kazma, kürek, bel gibi ziraat araçlarının da timar aletleri adı altında belgelere girmiş ve mal taksiminde dikkate alınmıştır. Bu durumu bölgede bahçe ziraatının gelişmesiyle yakından ilgilidir.

Yol ibriği, heybe, sefertası, zembil gibi malzemelerin varlığını ulaşımı kolaylaştıran eşyalar olarak algıladık. Hemen her evde ulaşım aracı olarak atın ve buna bağlı olarak eğer, dizgin ve benzeri koşum araçlarının varlığı, bizi ulaşımın at ile -bazen de merkep ve katır- yapıldığı düşüncesine götürdü. Burada kastettiğimiz ulaşım, insanın naklidir. Ağır yüklerin, özellikle askeri mühimmâtın naklinde öküz arabalarının (kağrı) kullanıldığını görüyoruz⁴³. Örneğin Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin Bolu Merkezi'ndeki eğitim binalarının yapılması sırasında Mudurnu'dan istenilen araba sayısı 600 adettir⁴⁴.

Terekelerde yer alan belgelerin ortaya çıkardığı bu verileri üst üste koyduğumuzda ve bugün hâlâ beldede ayakta duran evleri incelediğimizde, özellikle konak kültürünün bu dönemde yaygın olduğunu, bunun da Mudurnu'da bir elit tabakanın varlığını işaret ettiğini rahatça söyleyebiliriz. İncelediğimiz tereke defterlerinin

41. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.198 vr.55/a

42. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.198 vr.55/a

43. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.92 vr.26/a

44. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.291 vr.83/b

bazıları çok kapsamlıdır. Örneğin İmam Hacı Mehmed efendi'nin terekesi benzerleriyle mukayese edilemeyecek kadar zengindir. Kendisinin mal varlığı hariç sadece değişik kişilerden senet karşılığı alacağı meblağ 15027 guruştur*. Adı geçen kişinin cenaze masrafları da dahil mahkeme masraflarının tutarı 1700 guruşa ulaşmıştır⁴⁵. Terekesi zengin olarak karşımıza çıkan bir kişi de Hızır Fakih Mahallesi sakinlerinden Bolulu Mehmed Ağa'dır. Bu terekeyi benzerlerinden farklı yapan en belirgin özellik, dönemin silahlarını da tek tek sıralamasıdır. Bu türden bir başka tereke de Paşabey soyundan el-Hac Abdurrahim Efendi'nin terekesidir ki, tutarı 75281 guruştur⁴⁶.

Çok zengin terekelerin yanında son derece mütevazı olanlar da vardır. Örneğin Kürtoğlu ali'nin Oğlu Memiş'in terekesi 239 guruştur. Meblağ eşi Fatma Hanım'a teslim edilmiştir⁴⁷.

Belgelerden anladığımız kadarıyla, mal varlığı genelde babanın tasarrufundadır. Onun ölümü ile gündeme gelen malın taksimi eşi ve çocuklarına kadı tarafından yapılmaktadır. Muhallefât defteri denilen ve mirasın dağıtımını gösteren bu defterlerin giriş bölümünde;

1. Ölen kişinin künyesi,
2. Mirasçıların ismi,
3. Müteveffanın vasiyetleri tespit edildikten sonra, intikalin kimlere yapılacağı kaydı düşülüyor ve en sonuna da tarih yazılıyordu.

Defter'in ikinci kısmında verasetin tek tek tespiti yapılıp, kıymeti, miktarı ve toplam tutarı yazılıyor. Hızır Fakih Mahallesi sakinlerinden Bolulu Mehmed Ağa'nın ölümü sonucu bıraktığı terekenin tutarı 1987 guruştur. Bunun içerisinde ağırlıklı paylar, çuhadan yapılan cübbe, şalvar ve trabulus kuşağı ile sandal kürktür ki; her birinin bedeli 80 guruştur. Kıymet çeken ve incelediğimiz tereke defterlerinde ayrıcalık gösteren belgenin bir özelliği de, değişik neviden silahların tereke defterinde yer almasıdır. Üçüncü sırada ise, ıskat-ı salat ve keffaret için giderler yazıldıktan sonra eş

* Bu dönemde bir adet koyunun rayiç fiyatı 5 guruştur.

45. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 vr.28/a

46. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.198 vr.55/b

47. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.162 vr.47/b

için, varsa mihrilerine ödenecek nikah bedellerinin kaydı yapılıyor. Bunu borçlar ve alacaklar ve sonuçta vereselere düşen paylar yazılıyor⁴⁸. Bolulu Mehmed ağa'nın tereke tespitinde 1987 gurusluk mal varlığına karşılık 1770 gurus borcu ve cenaze masrafı olmuştur. Ondan arta kalan 217 gurus da vereseler arasında taksim edilmiştir. Osmanlı toplumunda İslâm tebasının evlenme boşanma ve miras hukuku feraizin öngördüğü koşullar içerisinde gerçekleşirdi.

II. Mahmud'un kısa ömürlü reformculuk döneminde eğitime yeni kavramlar girmiş ve bunlar Tanzimat'a miras kalmıştır. Bu yeni ve anlamlı terimlerin başında maarif, fen ve nafia gibi kavramlar gelir. Sözü edilen bu terimlerin anlamı, kapsamı ve içeriği daha sonraki anlamlardan daha da geniştir. Fen terimi, yeni bilgi ve teknik kelimelerinin içerdiği değerleri ifade eden bir kavramdır. Bu kavram, daha ziyade klasik ilmin kapsamadığı alanlardaki yeni etkinlikler için kullanıldı. Bilindiği gibi Osmanlı eğitim sistemi içerisinde ilim sözü, daha sonra kazandığı anlamla bilim demek değildi. Bu bağlamda Osmanlılarda ilim, nakil ve akıl yoluyla yani, kitap ve sünnetten geleni; kıyas ve icma ile yorumlayarak geliştiren şeriat bilgisi demektir. Bu bilgiye sahip olana alim denirdi. Ulema terimi ise, bunun çoğuludur. Bu ilmin öğretildiği yer de medresedir⁴⁹. Bu anlayışta bir medresenin Mudurnu'da açılışı oldukça eskilere dayanır. Mudurnu'da medrese eğitiminin 1490'lı yıllarda mevcut olduğunu ve ünlü Müderris Molla Müslihittin Kastalani'nin burada öğretim üyeliği yaptığını Hoca Saadettin tespit ediyor⁵⁰. Yine, Yıldırım Bayezid Han'ın inşa ettirdiği cami ve hamamdan sonra "**Taş Medrese**"nin aynı külliye içinde faaliyete geçtiğini biliyoruz. Mudurnu'da yetişen ilim adamlarının sayıları ve verdikleri eserlerden anladığımız kadarıyla, eğitim-öğretim hem eskilere dayanır, hem de oldukça niteliklidir. İncelediğimiz dönemin müderrislerinden birisi de Hacı Mahmud Efendi'dir. Kendisi, önemli konularının halinde aranılan kişidir⁵¹. Eğitimde, elbette vakıfların etkisi tartışılmaz. Bireylerin de ilgileri bu noktaya gelinmede önemli rol oynamıştır. Birçok kişi sağlığında eğitime yönelik vasiyette bulunmuştur. Bunlardan birisi de Mehmed Efendi'dir. Aslen Üskübü kazasından olup, Mudurnu'da bakkallık yapan Ahmet oğlu Meh-

48. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 vr.26/a

49 Niyazi Berkes, Çağdaşlaşma, Ankara-1978, sh.124

50. Hoc a Saadettin, Tacütü'l-Tevarih, C.V, sh.124

51. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.222 vr.104/b

52. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.167 vr.49/a

med'in 5613 guruş tutan terekesinin dağıtımı, vasiyeti üzerine şöyle olmuştur⁵²;

- 1) Eşi Hanife'nin payına 1/4 oranında olan 1089 guruş,
- 2) Amcaoğlu İsmail'e meblağın geri kalan 3266 gruşu verilmiş,
- 3) Yeni Cami (Kanunî Sultan Süleyman) imamına 30,
- 4) Yeni Cami Medresesi Müderrisine 30,
- 5) Akkadı Mektebi hocasına da 10 guruş ayrılmıştır.

Görüldüğü gibi Yeni cami bir külliye anlayışında olup, bir adet de medresesi mevcuttur. Yine bu dönemde Yıldırım Bayezid Külliyesi'nde yer alan medresede haftada beş gün eğitim yapılmaktadır⁵³.

II. Mahmud Dönemi'nin son zamanlarında (1838 yılından sonra) ülkenin ziraat, bayındırlık, sanayi, sanat ve her türlü fenniyle ilgilenmek üzere "**Meclis-i Umur-ı Nafia**" (Bayındırlık İşleri Meclisi) oluşturuldu. Eğitim, yararlı işlerden sayıldığından buraya bağlandı. Bu meclis, 1839'da eğitim alanında yapılması düşünülen yenilikleri kapsayan bir "**lâyiha**" (rapor) hazırladı. Burada eğitimin yararlarına değiniliyor, ülkenin kalkınmasında insanların varlıkları ve mutlu yaşamlarında eğitimin önemli bir öğe olduğu da, özenle vurgulanıyordu. Çocukların mutlaka okula gönderilmelerinin sağlanması, bilgili öğretmenlerce sınıf usulüne göre ders görmeleri öneriliyordu. Ayrıca bağımsız bir "**Maarif Teşkilatı**" kurulması da yine bu komisyonun teklifleri arasındaydı. Bu tekliflerin hayata geçirilmesi 1846 yılına rastlar. 1847'lerden itibaren rüştiyelerin yurt genelinde açılması çalışmaları tamamlanır ve karar hayata geçirilir. Bolu ve Geyve, rüştiyenin açıldığı ilk yerler arasında yer alır⁵⁴. Bu kurumların açılması, yeni açılan askeri okulların sıkıntılarıyla bağlantılıdır. Sıbyan Mektepleri'nden gelen öğrencilere askeri okullarda öncelikle okuma yazma öğretilmesi gerekiyordu. Zira Sıbyan Mektepleri'nden gelen öğrencilerin kültürel birikimleri, girecekleri programları izlemeye yetmiyordu. Sıbyan Mektepleri'nde yenileşme yaparak, onların öğretim düzeyini yükseltmeye çalışmak, medreselerin tepkileriyle karşılaşacaktı. Bunu göze almayan veya

53. Mudurnu Şr.Sc. D.1470 B.38 vr.14/b

54. Musa Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, syf.284.

almak istemeyen siyasi otoriteler, Sıbyan Mektepleri'yle askeri okullar arasında yer alan ve adına rüştiye denilen yeni bir okul kurulmasını daha akılcı buldular⁵⁵.

Geleneksel medrese eğitiminin altyapı kurumlarını Sıbyan Mektepleri oluştururdu. Bu okulların yönetimi, kurucuların tesis ettikleri vakıflarca sağlanmaktaydı. Vakfiyesine göre "**Mekteb-i Sıbyan**", "**Muallimhane**", "**Mektaphane**" gibi adlarla da anılan Sıbyan Okullarının, ne belli bir yönetmeliği, ne de herhangi bir makamca düzenlenmiş bir öğretim programları vardı. Öğretmenler, ya medrese öğrenimi yapmış kişiler, ya da camilerde imamlık veya müezzinlik yapmakta olanlar arasından seçilirdi. Vakfiyesinin gelirine göre değişmekle beraber çoğu okulun bir muallimi, bir kalfası, bir de hademesi bulunur, bunların ücretleri de vakfiyenin imkanlarıyla ödenirdi. Muallimlerin seçilmesinde, şehrin ileri gelenleriyle birlikte kadının rolü büyüktü. Bunların muallim olarak seçtikleri kimsenin adı kadının arzı ile padişaha sunulur, "**Berat**" istenirdi. Padişah'ın onayı ve berat vermesiyle atama kesinleşirdi.

Sıbyan okullarında çocuklara Kur'an ezberletilir, dini bilgilerle birlikte tecvit, ilmihâl, gibi risaleler okutulurdu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu okulların belirli bir ders programları yoktu. Amaç, islam dini ile ilgili temel bilgileri öğretmekti⁵⁶. Pedagojik kurallara pek uymadan çocukların hafızaları zorlanır, dayak ve korku ile anlamadıkları bir dilde yazılmış bilgiler, kendilerine ezberletilirdi. Hemen hemen büyük şehirlerin bütününde bu dönemde faaliyet gösteren bir iki medrese bulunmaktaydı⁵⁷. Erkek ve kız çocukları, mektebe 6-7 yaşlarında başlattırılırdı. Daha erken yaşlarda başlayanlar da olurdu. Çocuk mektebe merasimle başlar; ziyafetler düzenlenir, hocaya hediyeler takdim olunur, mektepdeki çocuklara şekerler, simitler dağılırdı. Mektebe başlayan çocuğa yeni elbiseler giydirmek, altınlar, elmaslar takmak ve boynuna işlemeli cüz kesesi asmak gelenektir. Mektebin çocukları, yeni başlayacak çocuğun evine gelirler, ilahilerle ve aminlerle mektebe götürürlerdi, buna "**amin alayı**" denirdi. Osmanlı Dönemi geleneksel eğitim anlayışının sınırları içerisinde bazı bilgili kadınların da mahalle çocuklarına ve kadınlarına da öğreticilik yaptığını biliyoruz. Bunlar, kendi evle-

55. Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara-1989, syf.169

56. Yücel Özkaya, Tanzimat Öncesi, Sosyal ve Kültürel Durum ve 1840-1850 arasında Taşrada Tanzimatın Uygulanışı, Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara-1991, syf.122

57. Çadircı, a.g.e. ss.96-97

rinde ya da cami köşelerinde çocuk ve kadınlara Kur'an okumayı öğretirler, Muhammediye türünden kitaplar okuturlardı. Halk, bu hocaları ve mektepleri adam olmanın aracı olarak görür ve onlara büyük saygı duyarlardı⁵⁸. Araştırmalarımız sırasında Mudurnu'da kadın eğitimcilerle rastlamadık. Ancak, bu işi yapanların olduğunu ve daha sonra da kitaplarını vakfettiklerini tespit ettik. Bunlardan birisi Âyân Hacı Emin Bey'in eşi Hatice Hatun'dur. Kendisi, iki Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere saat-name* türünden bazı kitaplarını vakfetmiştir⁵⁹. Mudurnu'da kitap sahibi olanlar genelde şer'i ve örfi yöneticilerdir. Sözcüleri katip Abdurrahman Efendi'nin terekesinde yer alan kitaplar önemlidir. Bunlar arasında 80 guruş fiyatla Ali Efendi'nin **Fetvâ-yı Ali Efendi**" adlı eseri en pahalı olanıdır. Bunu 50 guruş değerle "**Musaf-ı Şerif**", onu da "**Halebî**"** izler. **Halebî**'nin fiyatı 24 guruş, yazarı da el-Hactur'dır. Bunları 12 guruşla "**Mülteka**", 15 guruşla "**Tarikat-ı Muhammediye**" takip etmektedir. Terekede yer alan "**Mev'izic**" 10, "**Kütübü'l Ali**" 15 guruştur. Kitaplar arasında en ucuzu "**Kanun-i Cedid**" olup, fiyatı 5 guruştur. Aynı tereke defterinde bir kara sığır ineğinin 30, bir baş koyunun da 5 guruş olduğunu düşünürsek, kitap fiyatlarının oldukça yüksek olduğunu hemen görürüz⁶⁰. İncelediğimiz tereke kayıtları içerisinde en pahalı kitap, Abdurrahim Efendi'nin terekesinde yer alan Kur'an-ı Kerim'dir ki, hediyesi 100 guruştur⁶¹. Kazaya merkezden gönderilen kitaplar da vardır. Örneğin müftünün nezaretinde kalması şartı ile gönderilen **Siyer-i Nebi** bunlardan biridir⁶². Kitapların pahalı olmasının kanaatimizce iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi kitapların el yazması olmaları, ikincisi de kağıdın ithal edilmesidir. Bilindiği gibi devlete ait kağıt manifaktörü Avrupa'dan ucuza gelen ithal kağıt karşısında faaliyetini sürdürmemiş ve 1830 yılında kapanmıştır⁶³. Kitapların ortak özelliği ise hemen hepsinin

58. Akyüz, a.g.e., syf.10

* Saat-name, basit halk diliyle yazılmış günlük hayata ve ahirete ilişkin bazı inançları tanzim eden ve yorumlayan mansur eserlerdir.

59. Mdurnu Şr.Sc. D.1468 B.4 vr.1/b

* Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın tavsiyesi üzerine şeyhü'lislam olan Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvaların ihtiva eden ve özellikle kadınların itibar ettiği bir eser.

** Halebi'den kastedilen İbrahim Halebi'nin Mültem'al-Ebhur adlı eseridir. Adı geçen eser, 1648 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin resmi kodu olarak kabul ve tatbik edilmiştir. Bu eserin resmen Osmanlı Umumi Kanunu olma özelliği 1843 senesine kadar, özel hukuk alanında ise kısmen de olsa 1917 yılına kadar devam etmiştir.

60. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.148 vr.43/a

61. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.158 vr.53/a

62. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.451 vr.123/a

63. Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. İstanbul 21-25 Ağustos 1989. T.T.K. Ankara-1990, syf.16

dinî nitelikli olmasıdır.

Kitap vakfetme geleneğinin bir başka örneğini de İbrahim Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi'de görüyoruz. adı geçen kişi, müftülük yapan Mahmud Efendi'nin tasarrufunda kalması kaydıyla 100 guruş tutarındaki kitaplarını vakfetmiş, mütevellliğine de Ahmet Efendi'yi şart koşmuştur. Ancak, vakfedilen kitapların neler olduğu belgede yer almamıştır⁶⁴. Eğitim kurumlarına terekesinden nakit bırakan bir başka kişi de Ayşe Hanım'dır. Kendisinin terekesinde Akkadı Mektebi için ayrılan meblağ 10 guruştur⁶⁵. Bu arada halkın müşterek kullandığı çamaşırhanelere de mallarını vakfedenler vardır. Bunlardan biri de Çayırzadelerden Hüseyin kızı Hatice Hatun'dur. Kendisi büyük bir çamaşır kazanını Hızırkaki Mahallesi çamaşırhanesine bağışlamıştır⁶⁶.

İncelediğimiz belgelerde sıbyan mektepleri “Muallimhane” ve “Mektep” kavramıyla karşılanmakta olup, bunlardan bazıları şunlardır;

- 1- Hacı Abidin Efendi'nin vakfettiği muallimhane⁶⁷.
- 2- Memi Çelebi Efendi'nin muallimhanesi⁶⁸.
- 3- Hacı Dede muallimhanesi⁶⁹.
- 4- Hacı Hüseyin mektebi⁷⁰.
- 5- Ali Efendi'nin bina eylediği muallimhane⁷¹.
- 6- Kadı Muhyiddin efendi'nin bina eylediği muallimhane⁷².
- 7- Nişancı Mehmed Beg'in bina eylediği muallimhane⁷³.
- 8- Hacı Aleaddin'in bina eylediği muallimhane⁷⁴.
- 9- Akkadı Mektebi⁷⁵.

64. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.177 syf.51/b

65. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.167 vr.49/a

66. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.331 vr.98/a

67. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.275-b

68. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.276-b

69. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.277-a

70. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.272-b

71. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.276-b

72. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.270-b

73. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.276-b

74.8. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.275-b

75. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.271-a

76. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.167 vr.49/a

Sonuncusu için Bakkal Üskübülü Mehmed Efendi vasiyetine 10 guruşluk bir meblağ koymuştur⁷⁶.

Bunlardan Memi Çelebi Muallimhanesi, Seyrancı, Kadı Muhyiddin Efendi'nin bina eylediği muallimhane Büyük Camii, Hacı Hüseyin Mektebi de, Gazan Mahallesi'nde hizmet vermektedir. Diğerlerinin ise, hangi mahallelerde bulunduğunu tespit edemedik.

Kayıtlarımızda yer almasına rağmen, hangi mahallede olduğunu tespit edemediğimiz bir başka mektep de Nişancı Mehmed Bey Muallimhanesi'dir⁷⁷. Eğri Abdi-Zâde Mehmed Çelebi olarak da anılan Mehmed Bey, Kanuni Dönemi'nin önde gelen devlet adamlarından birisidir. Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakan Vekilliği gibi görevlerde bulunan Eğri-zâde'nin, Mudurnu ve çevresinde bazı vakıfları da mevcuttur. Kendisinin yaptırdığı camiye 163 bin akçe vakfetmiş ve caminin mütevellisi olarak da 10 akçe yevmiye ile Hacı Abdullah'ı görevlendirmiştir⁷⁸.

Osmanlı İmparatorluğu'nda tebanın eğitim-öğretimi -ki bu eğitim genelde dinsel ağırlıklıdır- tamamen kişilere, dolayısıyla vakıflara terkedilmişti. Muallimhane yaptıranlar, genelde bunun giderlerini karşılayacak gelirleri de vakfetmişlerdir⁷⁹. Dini hayatın oluşum ve gelişimi de öyledir. Mudurnu âyânlarından Hacı Emin Ağa'nın vakfiyesi bu söylediğimize güzel bir örnektir. Âyân Hacı Emin Ağa 1239/1823-1824 tarihinde Çetin Mahallesi'ndeki kendi mülkü üzerine yaptırdığı bu caminin arsası, Osman Oğlu İbrahim'den satın alınmıştır. Arsanın bir yanı çay, bir yanı yol, bir yanı Kürekçi Mehmet'in menzili ve diğer yanı da Keskinoğlu Molla Mustafa menzili-dir. Hacı Emin ağa, caminin vakfiyesi için koyduğu 10.000 guruşun dağılımını şöyle düzenlemiştir⁸⁰;

İmama	3000 guruş
Hatibe	5000 guruş
Seher vakti Yasin-i Şerif okuyana	100 guruş
Yatsıdan sonra Fatiha okuyana	100 guruş
Caminin tamir ve bakımına	1000 guruş
Mescidin içinde ve dışında şem'i revgan ve mumları yakana	600 guruş
Geceleri kabrinin üzerine kandil	

77. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.276-b

78. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.177/a

79. Mudurnu Şr.Sc. D.1470 B.40 vr.14/b

80. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.408 vr.104/b

yakanlara	100 guruş
Kandillerin yağı için	100 guruş

Vakfiyede yer alan bir maddeye göre, bu meblağ, faize/istirbâh (parayı gelir getirici bir işe yatırmak) yatırılacak ve vazifelilerin ücretleri buradan ödenecektir⁸¹. Ayrıca vakfın tasarrufi ve mütevellisi Emin Ağa'nın uhdesinde kalacak ve ondan sonra büyük evlada geçecektir. Bu durum, babadan oğula intikal ederek, ilanihayet devam edecektir⁸¹. Ne var ki, bugün için cami Mudurnu'da mevcut değildir. araştırmalarımız sırasında maalesef hatırlayana da rastlamadık.

Camilere gayr-ı menkullerini bağışlayanlar da vardır. Bunlardan birisi de, Salih kızı Fatma Hanım'dır. Bu hayırsever kişi "**Papuççular Çarşısı**"ndaki 2 adet dükkanını, adı geçen camiye bağışlamış ve gelirlerinin, öncelikle müezzin ve devirhan ile yasin-i şerif okuyanlara verilmesini şart koşmuş ve bu isteğini vakfın senedine koydurmuştur⁸².

Bu konudaki hüccet özetle şöyledir; *...Papuççular Çarşısında bir tarafı Karpuzouğlu, bir tarafı Kerimoğlu, bir tarafı demirciler çarşısı ve bir tarafı yol olan kagir 2 adet dükkanımı, eşim Molla Mehmet vasıtasıyla Hızır Faki Camiine vakfeyledim ve diledim ki...*

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine uzaktan baktığımızda, kılıç gücünü önplana çıkmış görürüz. Ancak, biraz daha dikkatli bakar ve konuyu iyi irdelersek; kılıç gücünü de yönlendiren bir kaynağa, bir ulu kişiye ulaşırız. Bu kişi devletin kuruluşuna maya çalan Şeyh Edebalı'den başkası değildir. Zira Osmanlı Devleti, sadece kılıca değil, kitaba da değer veren bir devlettir. Devletin teşekkülüne ve gelişmesine medrese ve ulema sınıfının önemli katkıları

* XVve XVI. yüzyıllarda vakıfların ellerinde milyonlara baliğ olan paralar birikmiştir. Bu âtil paranın çalıştırılması konusunda İbnü'l Kemal ve Ebu SUud Efendi gibi şeyhülislamlar, piyasada yüzde 100, yüzde 120 ye varan faiz ile çalışan tefecilerin önünü kesmek, atıl vaziyetteki bu parayı ekonomiye kazandırmak, dolayısıyla enflasyon karşısındaki eriyişini önlemek için, yüzde 12-13 ü geçmemek şartıyla müslümanların bu paraları çalıştırmasına cevaz vermişler, gerekli alt yapının oluşturulması için kapıyı aralamışlardır. Adına "Hibe-i Şer'iyeye" veya "Muamele-i Şer'iyeye" denen bu gelenek osmanlı toplumunda yaşamış ve sosya-ekonomik hayattaki yerini almıştır. Osmanlı'da para vakıflarının kurulması islam hukukunda epey tartışılan bir konu olmakla birlikte hanefi fıkhı ile hükmedenler İmam ebu Yusuf ile İmam Züfer'in içtihatlarına sıkı sıkıya uymuşlar ve bu türden vakıfların kurulmasına zemin hazırlamışlardır. Geniş bilgi için Bkz. Rifat Özdemir, Ankara Hatuni Mahallesi Nakit Avârız Vakfının Kredi Kaynağı açısından Önemi (1785-1802), V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 21-25 ağustos 1989. T.T.K. Ankara-1990, syf. 732

81. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.408 vr.104/b

82. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.408 vr.104/b

olmuştur. Ulema dolayısıyla medrese genellikle aklî ve naklî ilimleri, olduğu gibi tekrarlayan bir kültür müessesesi konumunda malıdır. Ulema, -istisnalar olsa da- aklından ziyade hafızasını kullanmış, yeni ve şahsî bir fikir ileri sürmeyi zamanla "bid'at" telakki eder olmuştur. Bu anlayış, aşağı yakarı Tanzimat'a kadar kan kaybederek devam etmiştir. Tanzimat'tan sonra, batı örneğine göre yetişen Türk aydınının ulemadan farklı olan başlıca özelliği "akıl" daha çok değer vermesi ve yeni fikirler ileri sürmekten korkmamasıdır. Eskinin tam tersine bu devirde "terakki" ve "hürriyet" fikirlerine önem verilir. Bu devirin edebiyatında da "yenilik" ve "originalite" en büyük değer sayılırdı. Tanzimat öncesi Türk toplumunda "veli" veya "derviş" tipi, "maddi iktidar" a karşı "manevî iktidar" ı temsil etmesi bakımından önemli bir rol oynar. Onlar kendilerini Tanrı'ya daha yakın görerek, sadece maddî iktidar sahiplerinden değil, "ulema" sınıfından da üstün sayarlar. Ulema, veliye nazaran daha ziyade kitaba, akla ve kaideye bağlıdır. Gerekte maddî iktidar ile anlaşmakta mahzur görmezlerdi. Veli tipi ise kendisini mutlak şekilde "maddi iktidar" ın dışında ve onun üzerinde görür. Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli, Emir Sultan, Hacı Bayram Veli ve Akşemseddin gibi velilerin menâkıbnâmeleri, onların "maddî iktidar" a karşı aldıkları tenkitçi üstün tavırları gösteren anekdotlarla doludur⁸³. Ancak bunların hepsi bizim geçmişimiz, şahsiyetimiz dolayısıyla toplumu ayakta tutan değerlerimizdir. Kaldı ki böyle olması da, gerekendi. Zira Osmanlı Oevlet geleneğinin bir ayağı gaza inancına, diğer ayağı da realitenin, dolayısıyla akılcılığın tam üstüne basmıştır. İlmi zihniyet ve realite, devletin her zaman yolunu aydınlatan meşaleler olmuşlardır. Kuruluş dönemi devlet ricali, medresenin kılı kırk yaran anlayışı yerine, tekkelerin pragmatist yaklaşımlarına yönelmişler ve güçlerini çoğu kez buradan almışlardır. Bu durum şüphesiz onların işlerini kolaylaştırdı, önlerini açtı. Zaten Anadolu'nun tarihi coğrafyasına Türk'ün mühürünü vuran da, bu tekkelerden feyz alan alperenlerdir ki; onların da kökü Ahmed Yesevi'ye dayanır. Ahmed Yesevi'nin temel özelliği, İslâmiyetin koordinatlarına, Türk'ün özüne, geleneğine yerleştirmesi ve hayatı kolay kılmasıydı. Ahilik de, bir Türk müessesesi olarak⁸⁴, kuruluş döneminde Osmanlı'nın manevî gücü, gözü, yüreği olmuştur⁸⁵. Osmanlı Devlet geleneğinde, devlet-din örtüşmesi, zaman içinde daha da giriftleşerek içiçe girecek, özellikle

83. Mehmet Kaplan, Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri, Bildiriler, Ankara 13/14 Mart 1985, Ankara 1987, ss.114-115.

84. Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara-1989, syf.XII

85. Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara-1959 syf.92.

camii -imam ile birlikte- toplumda ibadet edilen mekanlar olmanın ötesinde bir anlam kazanarak, çok yönlü misyonlar üstlenecektir.

Bu oluşum, konumuzun eksenini oluşturan Mudurnu'da da hemen fark ediliyor. İncelediğimiz Mudurnu ve çevresinin gerek merkez, gerekse hemen her köyünde camii, tekke ve zaviyeler tespit ettik. Ayrıca bazı ahi geleneklerinin Mudurnu'da hâlâ devam ettiğini ve her yıl "Ahilik Günü" adı altında değişik etkinliklerin düzenlendiğini gözledik.

Mudurnu'da Sosyal hayatı düzenleyen önemli kurumlardan biri de tekkeler ve zaviyelerdir. Tekkeler, toplumsal bunalımların had safhaya vardığı dönemlerde, sıkıntıya düşmüş kişilerin umut kapısı olarak ortaya çıkmış kurumlardır. İhtiyaçlardan doğan tekke ve zaviyelerin, özellikle Anadolu insanının bunalımlı ve devletin buhranlı günlerinde misyonlarını başarıyla yerine getirmişlerdir. Zaviyeler, devletin kuruluşuna hizmet etmiş saygın bazı ahilere, babalara ve alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup, şehir ve kasaba kenarlarında, köy civarlarında ve genellikle yol uğrağında bulunurlardı. Zaviyeler denilen zaviye sahibi, kendine vakıf olarak verilen yeri ekip biçerek, buranın gelirini zaviyesine sarfederdi. Zaviyeye uğrayan her yolcu, burada yiyecek, içecek ve yatacak yer bulurdu⁸⁶. Zaviyeler, kervansaray veya hanların olmadığı yerlerde, onların rolünü de başarıyla yerine getirmişler. Zaviyenin mutfağında gece-gündüz yemek pişmesi, dervişliğin yanındandır. Tekke ve zaviyeler, Türk geleneğinde yer alan "ağalık vermekle olur" anlayışının da hayata geçirildiği yerlerdir. Dervişlerin silahlı güçlerinin oldukça sınırlı olmasına karşın, özellikle soyguncuların bu kişilere atfedilen olağanüstü güçlerden korkmaları nedeniyle zaviyeler, aynı zamanda güvenli barınaklardır⁸⁷.

Bu müesseseler de her kurum gibi zamanla fonksiyonlarını yitirmişler ve tarihi misyonlarını büyük zararlar vererek tamamlamışlardır. Kültürümüzün önemli kilometre taşlarından olan tekkelerin en uç noktalarında zaviyeler yer almıştır. Zaviye, tekkenin küçüğüdür. Şehir, kaza ve köylerde tekkelerin hücrelerini oluşturan bu ku-

* Her cuma günü sela ile ezan arası vaktinde, bütün çarşı esnafı sokağın iki tarafına ve yüz yüze gelecek şekilde diziliyorlar. Büyük Camii imamının bereket duasından sonra; bereket getirileceğine inanılan bir yiyecek, sırası gelen esnaf tarafından dağıtılıyor. Araştırmalarımız sırasında rastladığımız bu ahi geleneğine biz de tanık olduk ve ikram edilen pide ile zeytini yedik. Sorduğumuzda bu geleneğin kadim bir gelenek olduğunu ve Mudurnu tarihi kadar da geçmişi bulunduğunu söylediler.

86. İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti, C.1. syf.545

87. Faroqhi, a.g.e. syf.76

88. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.239/a-282/b

rumlara Mudurnu'da çok sık rastlanmaktadır⁸⁸. Bu sıklık, bölgeye sürekli olarak yabancıların geldikleri ve Mudurnu'da hayatın renkli olduğunun bir işaretidir de. Bölgenin, Türk hakimiyetine girdiği gündün itibaren yörenin hemen her yerinde ahiliğin egemen olduğunu ve yabancılarla içtenlikle ev sahipliği yaptıklarını görüyoruz⁸⁹.

Mudurnu'nun hemen her yerinde bir zaviye ve tekke mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır;

Hacı Şeyh Paşa Zaviyesi⁹⁰. (Çadır Köyü ile Çay Köyü, Şeyh Paşa zaviyesinin vakıflarıdır.)

Hızır İlyas Tekkesi⁹¹

Asil Bey Zaviyesi⁹²

Sofi Hacı Memi Zaviyesi⁹³

Ahicik Zaviyesi⁹⁴

Özü Şeyh Zaviyesi⁹⁵

Bunların ayakta kalması büyük ölçüde vakıfları desteği ile olmuş ve -yukarıda da işaret ettiğimiz gibi- birçok vakıf Mudurnu'da da kurulmuştur. Vakıflar yüzyıllar boyu İslâm coğrafyasında kurulan hemen bütün devletlerde büyük önem kazanmış, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin tesirler bırakmış müesseselerdir. Bütün Türk İslâm devletlerinde bir yarış halinde gelişen vakıflar, özellikle Osmanlı Devleti'nde gelişiminin zirvesine ulaşmış ve İslâm hukukunun en zengin, en etkili kurumlarından biri, hatta birincisi durumuna gelmiştir. Zira, vakıflar dini ve sosyal hizmetlerin görülmesinin yanısıra, fethedilen ülkelerde Türk kültürünün yerleştirilmesi, ordunun teçiz edilmesi, donanmaya yardım, öğrenci yurtları tesisi, Orta Asya'daki Türklerle münasebet sağlanması gibi hususlarda önemli görevler üstlenmişlerdir⁹⁶.

89. Ibn-i Batûta, Tuhfûte'n-Nüzzâr fî Garâ'ibi'l-Emsâr ve Acâ'ibü'l-Esfâr ss. 325-329 ss.325-329

90. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.273/b

91. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.269/a

92. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.271/a

93. Bolu Evkâf Defteri, D.547 vr.2736/a

94. Bol Evkâf Defteri, D.547 vr.231/b

95. Bolu Evkâhf Defteri, D.547 vr.250/b

96. Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, Ankara-1991. syf.138

Fiyat hareketlerinin, Osmanlı ekonomisi -dolayısıyla sosyal dokusu- üzerindeki etkilerinin sağlıklı analizlerinin yapıldığını söylemek fazla iddialı olur. Özellikle bu artışların kent toplumu üzerindeki etkilerini hâlâ bilemiyoruz⁹⁷. Fakat zaman içerisinde vakıf geleneklerinde de gerek kemiyet, gerekse keyfiyet açısından bir gerileme olduğu muhakkaktır. Zira, cami, medrese, imaret gibi hayır kurumlarına, parasal gelirlerin satınalma gücü azaldığından, birçok vakıf verdiği hizmetlerde kısıntı yapmak zorunda kalmıştır. Öte yandan iş bulma zorluğu, büyük vakıflardan para alan insan sayısının artmasına yol açmış ve bu vakıflar onların güvenli sığınağı olmuştur. Bu da zaman içerisinde, XIX. ve XX. yüzyıl toplumunu eleştirenlerin, genellikle, toplumsal asalak olarak nitelendirdiği ve amaçları fazla çalışmadan yaşamak olan kesimlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır⁹⁸.

Bu gelişmenin Mudurnu bağlamında olması eşyanın tabiatı gereği idi ve öyle de oldu. Geçmişde çok değerli toplumsal hizmetler vermiş nice vakıf, zamanla sönerek günümüze sadece adları ulaştı. Bunlardan bazılarıyla ilgili kayıtları tespit ederek, konumuza devam etmek istiyoruz.

Osmanlı Devleti'nin daha kuruluşundan itibaren başlayan; devletin siyasi ve mali kudretinin artmasıyla orantılı olarak genişleyen vakıf geleneğinin ilk mayalandığı yerlerden biri de Mudurnu'dur. Mudurnu'nun gerek merkez, gerekse köy ve mezarların hemen hepsinde su, cami, han, kervansaray türünden vakıflar mevcuttur. Toplumun ihtiyaç duyduğu hemen herşey bu kurumlar aracılığıyla karşılanırdı. Örneğin Kadı Mahallesi'nde oturan Abdullah oğlu Yusuf Ağa, Havlu Mahallesi'nin ihtiyaç duyduğu suyu kendi mülkünden karşılayıp vakfetmiştir⁹⁹. Bunlardan bir diğeri de, karşısında bir misafir olmadan yemek yemeyen, eğer misafirsiz kalırsa oruç tutan Şeyhü'l Ümran Hazretleri'ne aittir. Kendi adıyla anılan bir tepede yatan bu ulu kişi için, son zamanlarda bir vatandaş, kendi girişimiyle Latin Alfabesi ile yazılmış bir kitabeyi mezarının başına dikmiştir. Kendisi ile ilgili bazı rivayetler hâlâ kulaktan kulağa fısıldanır. Şeyhü'l Ümran'ın mezarıyla ilgili tereddütü olanlar da vardır. Şeyh Mudurnu'da yaşamış ve bazı vakıflar kurmuştur¹⁰⁰.

97. Faroqhi, a.g.e. syf.5

98. Faroqhi, a.g.e. syf.5

99. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.230 vr.65/a

100. Mudurnu Şr.Sc. D.1470 B.30 vr.11/b

BAŞLICA MESLEK GRUPLARI VE BUNLARIN SOSYAL STATÜLERİ

Mudurnu, gelişmiş Osmanlı toplum yapısından alınmış bir kesitin görüntüsünü verir. İnsanların tabiatla giriştiği mücadelelerde onların işini kolaylaştıran araç ve gereç kullanımı ve bunların yapımını gerçekleştiren zenaat erbabı, ahi geleneklerine uygun bir tarzda mesleklerini icra etmişlerdir. Ekonominin tarım, hayvancılık, orman ve coğrafi konumu dolayısıyla, hizmet sektörünün özellikle konaklamaya yönelik biçimleri önplana çıkmıştır.

Araştırmalarımız sırasında gördük ki, Mudurnu'nun kültür dünyasına sanat ve sanatkârın her zaman önemli ve ayrıcalıklı bir yeri olmuştur. Mudurnu'da sanatı olmayana, yakın zamana kadar, kız vermezlermiş. Yine Mudurnu'nun hemen her evinde dokuma tezgahları bulunur ve ailenin günlük giysileri için lazım gelen kumaşlar bu tezgahlarda dokunurdu. Tereke defterlerinde yer alan "beledî döşek", "beledî yastık" tabirlerindeki beledî sözü, evde dokunan kumaştan yapılan yastık, döşek anlamındadır¹⁰¹. Gerçekten beldenin nüfusuna, yerleşim alanına ve çarşılarına baktığımızda bu sözün doğruluğuna hak vermemek elde değil. Dar, fakat muntazam sıralanmış çarşılar, sanatlarını icra eden meslek erbabının adları ile anılıyor "Yemeniciler Çarşısı, Demirciler Çarşısı" gibi... Bu durum, Mudurnu'da yemenici ve demirci esnafının sayısal çokluğunun ve bu alandaki üretimin yoğunluğunu gösterir. Adıyla anılmamakla birlikte çarşıda boyacı dükkanları da vardır¹⁰². Bunlardan birisinin sahibi de Hacı Ali'dir. Dükkanını yaparken cümle ahalinin ittifakıyla dükkanını kagir yapmak zorunda kalmıştır¹⁰³. Yaşlı ustalarla görüşmemiz sırasında mevcut dükkanların geçmişlerinin yüzyıllara dayanmadığını öğrendik. Yangınlar, orijinallerini birkaç kez yok etmiş. Ancak, her seferinde aynı yerlere aynı amaçlı yeni dükkanlar yapılmış. 1820'li yıllarda Mudurnu'da standart ölçülerde bir dükkan 1720 guraştır¹⁰⁴.

Bazı zenaatlar zamana, dolayısıyla teknolojiye yenik düşmüş. Dokumacılık, muytap (kıldan yapılmış ve yere serilen sergi), bıçak-

101. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 vr.53/a, Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 syf.53/a

102. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.395 vr.102/a

103. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.395 vr.103/a

* 1896 Kastamonu vilayet salnamesine göre Mudurnu'da 296 dükkan, 9 han, 2 hamam, 6 fırın ve 177 adet değirmen vardır. Hamamlardan biri Yıldırım Bayezid, diğeri ise kayıtlarımızda Küçük Hamam olarak telaffuz edilmektedir.

104. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.393 vr.103/a

çılık, yemenicilik artık Mudurnu'da yok. Semercilik, can çekişiyor. Demircilik ile bir zamanlar mutfak araç ve gereçlerinin tümünü yapan bakırcılık bitmiş. Fakat herşeye rağmen, ahiliğin esnafın ruhuna nakşettiği güzel değerlerin, usta-çırak-müşteri ilişkilerinde hâlâ yaşadığını, hemen fark ediyorsunuz*. Teknolojinin kol gücünü devre dışında bırakan gelişmelerinden elbette Mudurnu da payına düşeni almıştır.

Demircilik

Toprağın işlenmesinde demirden yapılmış araç ve gereçlerin kullanıldığı Mudurnu'da demircilik, meslek olarak ağırlık kazanmıştır. 1233 yılında meclis-i şer'i de verilen bir hüccetle kendilerinden, demirci esnafı diye söz edilmiştir ki; bu durum, demirci esnafının sayılarının da çok olduğuna bir işarettir¹⁰⁵. Adı geçen belgeden anladığımız kadarıyla esnaflardan bazı kişilere kemer bağlanmıştır. Bu durum; ahilik geleneklerinin öngördüğü değerler çerçevesinde, gerçekleştirilen bir merasimle, bir yandan kişilerin statülerini değiştirmiş, diğer yandan da ödedikleri vergiyi üç para artırmıştır¹⁰⁶.

İncelediğimiz gerek salyane, gerekse tereke defterlerinin ortaya koyduğu verilerde, demirci esnafı ve ürünleri ile ilgili pek çok bilgi vardır. Demir işleri ile uğraşanlar, kendi aralarında demirci ve kara demirci olmak üzere iki kısma ayrılıyor. Kara demirciler nacak, balta, kazma ve saban demiri gibi işçiliği daha kaba olan araç, gereçler yapıyorlar. Demircilerin öteki grubu ise genelde gülleb (kapı menteşesi), kerpeten, keser, bıçak, el-bıçkısı v.b. ziyade avadanlık türünden malzemeler yapıyorlardı. Yine nal, mih, çivi, üzengi nevinde malzemeler üreten demirciler de vardı. Bölgenin ulaşım aracı olarak kullanılan kağnıların tekerlek çemberleri de yine demirci ustaları tarafından yapılırdı. İncelediğimiz dönemle ilgili olarak de-

* Konuştuğumuz ve hâlâ demirci ustası olarak geçimini sağlayan Mehmet Fethullah Kolludemir başta olmak üzere, birçok zenaatkarın kişiliğinde gözlediğimiz gerçek budur. Kendisinden sanatla ilgili dinlediğimiz bir anekdotu, toplumumuzun özgüvenini de ifade etmesi açısından aynen kaydediyoruz;

Dünyanın her yerine iğne Mudurnu'dan giderdi. Bir gün Avrupa'dan iğne ile birlikte bir mesaj geldi. "...artık size ve iğnenize ihtiyacımız yok..." Mudurnu'nun iğneci ustaları bunu onurlarına yönelmiş bir hakaret telakki ettiler ve gelen iğneyi önce ikiye böldüler. Sonra bir parçasını incelettiler. Onun içini deldiler ve içerisine kendi ürettikleri iğneyi yerleştirdiler. Kesilmiş olan ikinci parçayı da birincisine kapak yaptılar ve geri gönderdiler. Yani, Avrupa'dan gelen iğne Mudurnu'da üretilen iğneye kılıf olmuştur...

105. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 vr.1/b

106. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 vr.1/b

mirci ustalarının ürettiği malzemelerin fiyatlarını belirleyen herhangi bir belgeye rastlamadık. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında üretilenleri tespit edebildik. Bunların da fiyatları çok yüksektir. Örneğin, bel, 6, saban demiri 1, nacak 6, araba zinciri ise 15 guruştur¹⁰⁷.

İğne İşçiliği ve Oya

Ancak, Mudurnu'da bu işçiliğin daha hassas ve uzmanlık isteyen alanlarda da yaygınlaştığını görüyoruz. Özellikle dikiş iğnesi, çuvaldız ve silah yapan atölyeler, bu neviden kuruluşlardır. Bir ucu sivri, bir ucu delik, çelik telden yapılan ve dikiş için kullanılan iğnelerin Mudurnu'da bol miktarda yapıldığı ve bu ürünün geleneksel ihraç malı olduğunu biliyoruz¹⁰⁸. İçiçe girmiş bir tarzdan yapılan bu iğnelere içte yer alanlarla oya ve ince dikişler, büyükler ile yorgan, yastık ve minder yapılırdı. Ayrıca daha büyük boyda olanlara çuvaldız adı verilirle daha kaba dikişler gerçekleştirilirdi*.

Evliya Çelebi, Mudurnu'daki iğne üretimiyle ilgili olarak şu notu düşmüştür¹⁰⁹; ...Çarşı ve dükkanlarının çoğu iğneci dükkanındır. Bütün Anadolu'ya buradan iğne gider. Bu şehrin büyük ve küçük bütün halkı iğneci olduğundan adına iğne şehri demişlerdir. İğnecilerin anlattıklarına göre, dükkan ve evlerinde toplam bin yüz adet tezgâh ve dolapları varmış. Bütün kadınları da hüner sahibi ve çalışkan iğnecilerdir. Kadınları güzeldir ve işledikleri oyaların seyri-ne doyulmaz. "Kız iğnesi" denilen küçük nakış iğnesi, her yerde en çok beğeni toplayanıdır. Ben dahi hayran kaldım. Güçlüğü kârına değmez. Gayet ucuzdur. Bütün şehir halkı kazanan, Allah'ın sevgilidir, diyerek, geçinip giderler. Pirleri Hazreti İdris ve Davut'un dualarıyla bereketlenen bu insanlar, gözlerimiz kuvvetli olsun, diye saadakalarını iğne olarak verirler..."

107. Mudurnu Şr.Sc. D.1470 B.87 vr.30/a

108. Evliya Çelebi, a.g.e. syf.196

* Konuştuğumuz ve hâlâ demirci ustası olarak geçimini sağlayan Mehmed Fethullah Kolludemir başta olmak üzere, birçok zenaatkarın kişiliğinde gözlediğimiz gerçek budur. Kendisinden sanatla ilgili dinlediğimiz bir anekdotu, toplumumuzun özgüvenini de ifade etmesi açısından aynen kaydediyoruz;

Dünyanın her yerine iğne Mudurnu'dan giderdi. Bir gün avrupa'dan iğne ile birlikte bir mesaj geldi. "...artık size ve iğnenize ihtiyacımız yok..." Mudurnu'nun iğneci ustaları bunu onurlarına yönelmiş bir hareket telakki ettiler ve gelen iğneyi önce ikiye böldüler. Sonra bir parçasını incelediler. Onun içini deldiler ve içerisine kendi ürettikleri iğneyi yerleştirdiler. Kesilmiş olan ikinci parçayı da birincisine kapak yaptılar ve geri gönderdiler. Yani, Avrupa'dan gelen iğne Mudurnu'da üretilen iğneye kılıf olmuştur.

109. Evliya Çelebi, a.g.e. syf.197

Evliya Çelebi'nin iğne oyları ve iğnecilerle ilgili sözlerinin doğruluğu elbette tartışılır. Ancak, bildiğimiz bir şey var ki, binbir titizlik ve emekle ortaya çıkan iğne oylarının, günümüzde de emeğini korumayacak bir kârla satıldığı gerçektir**.

Silah, Bakım, Onarım ve Üretimi

İğne imalatı, o günün şartlarında son derece hassasiyet isteyen, ince bir sanattır. Bunu başaran yöre insanının daha ince ve daha komplike ürünler vermesi olağandır. İşte bu ürünlerden biri de silah üretimidir¹¹⁰. Sabık ve maktül Beypazarı Voyvodası'nın mallarının tespitini yapıp, devlet hazinesine naklini temin için bölgeye gelen Darphane-i amire emini Şakir ağa'nın adamlarından Osman Ağa, tüfenk yapım ve tamir atölyesi sahibi olan Salih Beşe'den 7 tüfenk talep etmiştir. Ayrıca 15 adet sade tüfenk demiri satın almış ve bunlardan 7 tanesine yeni kundak, ikisine de yeni çakmak (ateşleme tertibatı) yaptırmıştır. Bunlar için toplam 100 guruşluk bir ödeme yapılmıştır. Ancak bu miktarın içinde işçilik bedeli ile adı geçen Osman Ağa'nın harcirahı da vardır¹¹¹.

Belgeden anladığımız kadarıyla Mudurnu'da bulunan silah tamir ve yapım atölyesinde satışlar rastgele değil, kadının verdiği hüccetle yapılmakta ve kayda geçirilmektedir. Silah bulundurma ve taşıma konusunda da izin almak gerekmektedir. Bu durum, özellikle Tanzimat Dönemi'nde daha sıkı takibe alınmıştır. İç güvenliği sağlama ile ilgili olarak 1847 yılında Mudurnu'ya gönderilen bir

** Mudurnu'da bu güzellikler artarak günümüze kadar gelmiştir. Evliya Çelebi'nin konuk olduğu Mudurnu'da adı geçen oyların kaç türlü vardı bilemiyoruz. Ancak günümüz Mudurnu'sunda seyrine doyum olmayan bu iğne oylarının çeşidi 68'e ulaşmıştır. Adlar genelde yöresel kültürün ürünü olup, çevrenin doğal güzellikleri, insan ilişkileri, bazı fantazi ve benzetmelerle süslenerek şekillenmiştir. Bu ünlü oylara verilen isimler ise şunlardır; Aslan Tırnağı, Asma Yaprağı, Badem Oya, Bahçe Çiçeği, Balık Kılıcı, Biber Oya, Bülbül Yuvası, Boru Oya, Canfes Oya, Cıvcıv Bacağı, Çapkın Bıyığı, Çıkrık Oya, Çiğdem Oya, Çilek Oya, Çöplü Kiraz, Domates, Dut Oya, Eğrelti Otu, Elma Çiçeği, Fındık Püskülü, Güloya, Gül Bebeği, Hanım Çantası, Hercail, Hıdır Yaprağı, Horoz İbizi, İbik Guguk, İftar Tabağı, İğde Çiçeği, İlik Oya, Kabak Çiçeği, Kahve Şakı, Karaaslan Çiçeği, Karanfil, Katma Değer, Kaya Oya, Kaynana Yüreği, Kazıycak Oya, Kelebek Oya, Kınalı Parmak, Kiraz Oya, Kurdele Oya, Kurt Oya, Leylaki, Limon Oya, Marul Oya, Madeniz Oya, Meşe Yaprağı, Mısır Oya, Mazak Oya, Papatya, Patlıcan, Portakal, Potin Oya, Pür Oya, Sade Güzel, Sepet Oya, Sıra Oya, Su Çiçeği, Sümbül, Takkalı Tavuk, Üç Parmak, Üzüm Oya, Yalınkat Papatya, Yelpaze, Yıldız, Yoğurt Çiçeği, Zengin Küpe-si.

110. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.36 vr.10/b

* Beşe genelde askerî bir tabirdir. Ancak sivillerde bu tabiri kullanmaktadırlar.

111. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.36 vr.10/b

fermanda, silah kullananların kefile bağlanması, silahların ve adetlerini gösteren belgelerin tutulmasından bahisle; ...*şehir ve kaza ve kura imamı ve muhtarların kefaletlerini mübin memhûr ilm ü haber göndererek, kürsü-i eyalet sekenesinden ise zabtiye sergederleri taraflarından ve kaimmakam ve muhassıl ve müdür bulunan elviye (sancaktar) ve kaza ahalisinden ise memûriyet-i mûmâileyhin câniblerinden mezkûr ilm ü haber ahz ve sened karşılığında özel tezkerenin zabtiye memurları tarafından verildiği kefaletlü tezkere ibraz edemeyenlerin "serseri makûlesi" sayılacağı ve zabtiye memurlarınca bunların kontrol edileceği...*¹¹², bildiriliyordu. Yine, Bolu Mutasarrıfının Mudurnu'ya gönderdiği bir buyurulduda, köy aralarında, sokak veya caddelerde kurşunlu veya kurşunsuz tüfenk atmanın yasaklandığı, bu konuda görevlerini yapmayan memurların da cezalandırılacağı bildiriliyordu¹¹³. Bir adet tüfenkin kaç kuruşa satıldığını bilemiyoruz. Şimdilik bilemediğimiz bir başka husus da, bu atölyede başka türden silahların yapılıp yapılmadığıdır. Ancak, tereke defterlerinde bazı silahların fiyatları mevcuttur. Örneğin dönemin gözde silahlarından;

Şeşhâne	:	45
Kaval Tüfenk	:	15
Sagir/küçük Piştov	:	50 ¹¹⁴

Bir adet Kebir (büyük) bıçak 5 ve bir takım silahlık 1 gurusur¹¹⁵.

Dülgerlik ve Marangozluk

Mudurnu'da barınaklar ahşap olunca, ağaç işlemeciliği, özellikle de dülgerlik ve marangozluk önplana çıkmıştır. Yine, kereste işçiliği de geçim kaynakları arasındadır. XIX. yüzyılın başlarında bu alanda çalışanların yevmiyeleri 50 ile 110 para arasında değişmektedir. Ustadan işçiye doğru bu yevmiyeleri grupladığımızda, bir dülger kalfası 110, âlâ dülger 90, orta dülger 80, dülger yardımcısı 45 para yevmiye almaktadır. Bu dönemde marangozun yevmiyesi 80, ırgat başınki ise 50 paradır. 1840 yılı işçilik fiyatlarına baktığımızda yazı yörelerde rakamların çok arttığı, örneğin dülger

112. Mudurnu Şr.Sc. D.1470 B.12 vr.3/a

113. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.162 vr.69/a

114. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.44 vr.12/b

115. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.162 vr.69/a

kalfasının 15 guruş, âlâ dülgerin 13 guruş, çırak dülgerin de 8 guruş aldığını görürüz¹¹⁶. Dülgerin işini yapabilmesi için ihtiyaç duyduğu bir dülger takımı 10 guruştur¹¹⁷. Bu dönemde 3 akçenin 1 para, 40 paranın da 1 guruş olduğunu da hatırlayalım.

İncelediğimiz dönemde Mudurnu'da ise dülger azasının yevmiyesi 100, aşağı ustanın yevmiyesi 80, kalfa yevmiyesi 50 paradır¹¹⁸. Eğer işçinin yemeği yanında ise, 15-25 para yevmiyesine ayrıca zam edilirdi¹¹⁹. Dönemin dülgerleri olarak karşımıza çıkan iki kişi vardır. Dülger Hafız Salih ve Dülger Mehmed'tir. Bunlardan Purlul Usta diye anılan Derviş Mehmed, Âyân Emin Ağa'nın köşkünü yapan kişidir. Ancak, kendilerinin yevmiyeleriyle ilgili herhangi kayda belgelerimizde rastlamadık.

Nalbantlık

Mudurnu'da önplana çıkan mesleklerden biriside nalbantlıktır., Bu meslek erbabının bir özelliği de, diğer alanlarda olduğu gibi ihtiyaçları olan malzemeyi kendi becerileriyle üretmiş olmalarıdır. Esnaftan bazı ustalar, bu geleneğin yakın zamana kadar devam ettiğini, konuşmalarımız sırasında bize ifade ettiler. Dönemin belgelerinde adları sıkça geçen başlıca nalbant ustaları şunlardır: Nalbant Ali, Nalbant Canan, Nalbant Ayvaz ve Nalbant Ziya¹²⁰.

1246/1830-1831 yılının ruz-i hızırından, ruz-i kasımına kadar nalbantlara verilen narhlar şöyledir¹²¹; Bir at giyimi (atın nallanması) 42, öküz nalı 1 giyim 40 para, katır nalı 1 giyim 32 paradır. İki yıl sonra ise beşlik tabir edilen at nalı 100, katır ve merkep nalı ise 80 paradır¹²². Eğer iş veresiye yaptırılır ise at nalı 120, merkep ve katır nalı ise 100 para olacaktır¹²³. Aynı dönemde Ankara'da ise; 1 giyim at nalı 120 para, 1 giyim katır nalı 110 para, 1 giyim merkep nalı da 60 paradır. Ekserin (nal) bir kıyyesi 130, saçın bir kıyyesi 200, mihın kıyyesi 100 paradır¹²⁴.

116. Çağatay, a.g.e., Ankara-1989, syf.107
 117. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.6 vr.2/a
 118. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.162 vr.49/a
 119. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.52 vr.15/a
 120. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.60 vr.17/a
 121. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.52 vr.15/a
 122. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.363 vr.99/a
 123. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.vr.78/a
 124. Çadircı, a.g.e., syf. 129

Ayakkabıcı ve Yemenici

Mudurnu'daki esnaf çarşılarından birinin adı “**Yemeniciler Çarşısı**”dır. Belgeler bu çarşıdan, “**Papuççular Çarşısı**” olarak söz etmektedirler¹²⁵. Burada 27 adet dükkan mevcut olup, bu dükkanlarda daha çok altı kösele, üst kısmı deri nevinden papuç üretilirdi. Mest ve onun üzerine giyilen tabanı kabaralı, ökçesi demirli kunduralar en popüler ayak giyeceğiydi. Mestler kısa ve uzun konçlu olmak üzere iki cins üretiliyordu. Ayrıca “**Kızıl Yemeni**” diye tabir edilen ve giyerken kolaylık sağlasın diye arka kısmında tutma yeri olan ayakkabılar da yapılıyordu. Mudurnu'da deri tabaklama atölyelerinin varlığı, yemeniciliğin gelişmesinde rol oynayan önemli bir faktördür. Bunu incelediğimiz belgelerden anlıyoruz. Bu belgelerden birinde debbağ ve papuççu esnafının ödediği damga vergisi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır¹²⁶. *...İşbu 1248 senesi Muharremü'l-haramın 1'den 18 nci gününe kadar gelince Mudurnu'da debbağ-ı izâf ve papuççu esnafının temga husûsî mah-ı mezkûrün 18'nci günde 233 guruşa bâli olub 23 guruş onda hesabı bedelü'l-îmtizac bakı 200 guruş bundan akdem temgacı olan Abdü'l-kadir Oğlu Seyyit Mehmed Ağa cedîd temga uşağı Hasan Ağa'ya edâ ve teslim eylediği müşir işbu mahalle kayd olundu. 19 Muharrem Sene 1248/28 Ocak - 1282/1833.*

Yukarıda sözünü ettiğimiz ayakkabı türleri kıymetliydi ve genelde sosyo-ekonomik durumları iyi olanlar tarafından giyilirdi. Halkın çoğu ise; çarık giyerdi. İncelediğimiz dönemin tereke defterlerine kullanılmış pabuçların yazılması bundandır¹²⁷. Örneğin bir çift taşra mesine 5¹²⁸, bir çift kullanılmış ayakkabıya ise 2 guruş bedel biçilmiştir¹²⁹. Mudurnu'da deri işlemeciliği oldukça gelişmiş, hatta ihraç etme noktasına gelmiştir. Sahtiyan, kavsala (kösele) ve meşin türünde işlenen bu deriler, İstanbul'a getirilir, oradan da diğer memleketlere ihraç edilirdi. Sözcelişi 27 muharrem 1245/9 Şubat 1829-1830 tarihli fermanla, deri ticareti yapan tüccarların yedlerine mühürlü tezkere verildiğinden bahisle alışverişlerin *...deyn-i kâr-ı şer'iyyesi kalile mahallinde damga vaz' olup, asitâne-i sa'adet'e sul-u icab eden beher guruş başına birer para resm-i damga ahz ve kabz olunması...* da ayrıca istenmiştir¹³⁰. Bu

125. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.398 vr.53/a

126. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.111 vr.36/a

127. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.198 vr.55/a

128. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B. 44 vr.12/b

129. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.198 vr.55/a

130. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.272 vr.71/b

kültür, yakın zamana kadar Mudurnu'da yaşamış olacak ki, konuştuğumuz yaşlı esnafın hemen hepsi bize bu bilgileri tekrarladi. Ancak, araştırmalarımız sırasında belgelerde, meslekten birine rastladığımız gibi. Mudurnu çarşısını dolaşırken, yaşlı bir tamirci ustası dışında kimseyi de görmedik.

Belgelerde, özellikle şuhudü'lhak olarak yer alan, ancak haklarında detaylı bilgi elde edemediğimiz bazı meslek grupları da terzi-lik, berberlik, kasap, semercilik, kuyumculuk ve ekmekçiliktir. Bunlardan ekmekçilik, ekaliyetlerin tekelinde olup, ...*nan-ı aziz bedeli kefere ustaya verildi...*¹³¹. Veya ...*ekmekçi kefere...* tabirleri belgelerde sıkça yer almaktadır¹³². Terzi Osman ve Kebir Kasap olarak anılan Topalların Hasan Efendi, dönemin önde gelen esnaflarıdır¹³³. Berberlik Hacı Ömer¹³⁴ ile Hacı ahmed'in tekelindedir¹³⁵. Yine, semerci ustaları olarak önplana çıkan kişiler Semerci Beşe ile Semerci Molla'dır. Kuyumcu ustası da Halil Efendi'dir¹³⁶.

Osmanlı toplum yapısı, genel hatlarıyla sınıfsız ve imtiyazsız bir toplumdur. Devlet, meşruiyetini ve günlük hayatın disiplinini İslam dininin temel ilkelerinden yola çıkarak kurumlaştırmıştır. Bir başka deyişle, İslam hukukunun temel esasları, günlük hayatı ve devletin organizasyonu kesin bir biçimde belirlemiştir. Sosyal statüde herkesin eşit şartlarda kabul edilmesine karşılık, pratik pek öyle görülüyor veya zaman içerisinde şartlar bazı gruplar için değişmiş. Bu değişim, daha ziyade dini tandanslı görevler yapan kişiler için sözkonusu. Herşeyin dinin parantezinde şekillendiği bir ortamda bunun böyle olması son derece olağan, dolayısıyla din adamlarının önplana çıkması da kaçınılmazdır. Belgelerde görebildiğimiz kadarıyla sosyo-ekonomik konumları en iyi durumda olan kişiler, başta kadılar olmak üzere katipler ve cami görevlileridir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tereke defterlerinde yer alan Cami-i Cedid Mahallesi İmamı Mehmed Efendi¹³⁷ ile mahkeme katibinin¹³⁸ terekelerinde yer alan mal varlıkları, nakitleri, giysileri, kitap ve çevreden alacakları oldukça fazladır, hatta servettir. Bu da, söyledi-

131. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.52 vr.15/a

132. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.50 vr.14/b

133. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.57 vr.16/a

134. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B. 105 vr.31/a

135. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.1468 vr.13/a

136. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.57 vr.16/a

137. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.98 vr.53/a

138. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.44 vr.12/b

ğimizi ispat eder niteliktedir. Adı geçen kişiler genelde, vakıf, cami ve benzeri sosyal kurumların işletmelerinde de sorumluluk almışlardır. Aldıkları görevleri önceleri başarıyla yerine getiren dini tandanslı bu kişiler, zamanla bir çok şikayetin de müsebbibi olmuşlardır. Aynı şekilde örfi yönetimin temsilcileri olan âyân, muhtar v.b. görevliler de sosyal statüleri yüksek olan kişiliklerdir. Zanaat ile uğraşanların durumları toplumun büyük bir kesimini oluşturan köylülerden daha iyidir. Devlete millete hizmet yolunda madur olan bazı kişilere devletin bakışı olumlu olmuştur.

Örneğin, başarılı olan askerlerin ödüllendirildiğini de incelediğimiz belgelerde görüyoruz. Bunlardan biri de Hüsrev Paşa'nın taburlarında görev yapan nefer Mustafa'dır. Kendisi, çıkarılan bir fermanla emekli edilerek zafer rengli berat nişanı verilmiştir¹³⁹. Emekli edilen bir başka kişi de, Ağrıboz'dan gelen Mehmed'dir. Kendisine verilen berat-ı hümayun da; *...Kızılyokuş gavgasında sağ yanını taş yarmakla sakat kalan Mehmed'in ruûs-u hümayundan 20 gurus maaşla vazifelendirilmesi uygun görülmüştür...* denilmektedir¹⁴⁰. İncelediğimiz belgeler arasında Osmanlı Devleti'nin sosyal bir hukuk devleti olduğunu gösteren bu neviden olaylara sıkça rastladık. Örneğin harb malulü olarak memleketlerine dönen Mudurnu'lu Salih de her türlü avâız ile tekâlif-i şakka'dan muaf tutulmuş ve adına verilen beratda, kendisine hürmet edilmesi gereği de özellikle belirtilmiştir¹⁴¹.

Devletin koruyucu eli sadece orduda başarılı olanların üzerinde değildir. Ağaçtan bir kaza sonucu düşen ve vefat eden kişiler için de öşr'den muaf tutulmaları doğrultusunda kararlar çıkmıştır¹⁴². Bu dönemde askere alınanların zaman içerisinde izine gelmeleri de usulendi. Örneğin Mehmed Oğlu Mehmed'in 6 ay süreyle izin kullanacağı şer'iyye siciline kaydedilmiş ve kendisinin 6 ay sonra tekrar göreve gönderilmesinden de vücut-u memleket erbabının sorumluluğu belirtilmiştir¹⁴³.

Sonuç olarak;

Devletin yetmezliğini gidermek, işleyişi tekrar normale döndürmek üzere II.Mahmud'un başlattığı yenileşme ve yeniden yapı-

139. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B. 16 vr.3/b

140. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.45 vr.11/b

141. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.37 vr.9/b

142. Mudurnu Şr.Sc. D.1468 B.172 vr.50/a

143. Mudurnu Şr.Sc. D.1469 B.132 vr.41/a

lanma sürecinin beraberinde getirdiği problemlerin etkileri Mudurnu'da da görülmüştür. Tanzimat'a kadar şer'i anlamda bir kaza olan Mudurnu'nun -bugünkü Kıbrısçık ve Seben'in coğrafyasında yaşayan kişiler de dahil olmak üzere-köyleriyle birlikte yaklaşık 12 bin nüfus vardır. Nüfusunda sürekli azalma olan bölgenin insan unsurunu Oğuz Boyları'ndan inmekte ve bölgede birçok yer ismi bu boyların adları ile anılmaktadır. Kazanın 11 mahallesi ve 117 köyü mevcuttur. Özellikle köy sayısı tevziî defterlerinde farklılık göstermekte ve isim olarak da değişmektedir. Halk, yazın yaylaya, kışın ise köyüne dönmekte ve her türlü tarımsal faaliyette bulunmaktadır. Mudurnu'nun sivil mimarisi ahşap iskelet geleneğini sürdürmüştür; evler iki katlı, bir avlu ve sofa etrafında çok odalı, çok amaçlı bir biçimde kurulmuştur. Aileleler genelde tek eşli ve 4-6 kişilik olup, gelir-giderleri bir elde toplanmıştır. Mudurnu'da zaman zaman aile kurumunun problemleri olmuşsa da devlet buna müdahale etmiş ve ailenin kutsallığını bozacak davranışların önüne geçmiştir. Evlenmeler tarafların rızası ve tanıklar huzurunda yapılmış, bekarlardan 12, dullardan 6 para izinname akçesi alınmıştır. aile hukukunun kaynağını hanefi mezhebinin akideleri oluşturmuş ve boşanmalarda mağdur olan çocuklar için nafaka bağlanmıştır. Boşanma istemi genelde erkekten gelmiş, fakat boşanmak üzere kadı'ya başvuran kadınlara da olmuştur. İncelediğimiz dönem içerisinde sosyal hayat özellikle sürekli artış gösteren vergilerden dolayı sıkıntılar getirmişse de sosyal doku sağlam olduğundan, bir gasp ve bir hırsızlık dışında yüz kızartıcı bir suç işlenmemiştir.

Tereke Defterleri'nin verilerine göre, sosyal statüsü yüksek olanlar genelde dışarıdan gelen kumaşlarla giyinirken, halkın çoğunluğu bu ihtiyacını kendi dokuduğu kumaşlardan yapılmış elbiselerle gidermiştir. Mudurnu'da mutfak kültürü incelenmiş ve çeşitlenmiştir. Özellikle devlet ricaline hizmet veren konaklarda bu kültür oldukça zengindir. Mudurnu'da para belirli ellerde ve özellikle de dinsel tandanslı kişilerin tekelinde toplanmıştır. Eğitim-öğretim geleneği köklü olup, bir medreseye karşılık 9 adet mahalle mektebi vakıf desteğinde hizmet vermiştir. Mudurnu'da çarşılar, meslek adlarıyla anılmakta, demircilik, silah yapımı, yemenicilik başta olmak üzere hemen her türden zenaat dalı Mudurnu'da faaliyet göstermektedir. Mudurnu hemen her Anadolu beldesi gibi kendi kendine yeten yerleşim birimlerinden biridir.